

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра культурології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
на тему:

«Особливості традиційної дозвілєвої культури України XVII -XX століття».

«Peculiarities of traditional leisure culture of Ukraine from the XVIIth - XXth centuries».

Виконав(ла): здобувач(ка) денної/заочної форми навчання
спеціальності 034 культурологія
Освітня програма

Міненкова Анастасія Сергіївна
Керівник к.філос.н., доцент Лопуга О. І.

(підпис)

Рецензент к.філос.н., доцент Левченко В.Л

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ . ____ . 20 ____ р.

Завідувач(ка) кафедри

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № _____

протокол № __ від ____ . ____ . 20 ____ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОЗВІЛЛЯ	
1.1 Поняття та функції дозвілля.....	6
1.2 Визначення та різновиди питних закладів.....	15
1.3 Суб'єкти дозвіллевого простору та фактори його формування.....	20
РОЗДІЛ 2 ІСТОРИЧНІ ЗМІНИ, ЩО МАЛИ ВПЛИВ НА ДОЗВІЛЛЄВУ КУЛЬТУРУ ПИТНИХ ЗАКЛАДІВ	
2.1 Зміни законодавства, які мали вплив на питні заклади.....	36
2.2 Важелі неюрідичного регулювання споживання спиртних напоїв.....	45
РОЗДІЛ 3 ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ	
3.1 Питні заклади в концепції свят.....	58
3.2 Питні заклади як місця зустрічі та творчих вечорів.....	64
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Для гармонійного соціального існування, кожній людині потрібно відокремлювати частину від часового ліміту свого життя на дозвіллі практиці. Цікавість в гастрономічній сфері, як в потенційному просторі для дозвілля виникає, головним чином, через близькість до первинних людських потреб.

Їжа – необхідна складова існування кожної людини. Потреба у виживанні та засвоєнні нових територій не могли не відобразитись у зародку харчової галузі. Від того часу, як смак заявив о своїй можливості існували окремо від біологічної цінності, світ людини перейшов на новий рівень гастрономічної культури.

Алкогольні напої, натомість, ніколи не були чимось необхідним, але їх споживання відкривало для людини абсолютно новий спектр відчуттів, показувало те, що відрізнялося від нашої простої повсякденної реальності та простих повсякденних проявів людини.

Мета дипломної роботи – дослідити питні заклади в Україні як певний простір, у якому людина обирає витратити свій часовий ресурс, і характер дозвіллевої діяльності у питних закладах.

Згідно до встановленої мети виникають наступні **завдання**:

- відстежити динаміку взаємодії суб'єктів дозвіллевого простору;
- дослідити механізм зміни традицій;
- встановити характер дозвілля у питних закладах;
- розглянути зміну ролі питного закладу у кризові часи для суспільства.

Період дослідження: від XVII століття до проголошення незалежності України.

Територіальні межі: кордони сучасної України.

Актуальність дослідження теми полягає, в першу чергу, у необхідності розуміння процесів можливої трансформації дозвіллевого сегменту людини

під впливом політично-економічних факторів, які мають місце у нашій повсякденності; покращення наукового знання про сегмент питних закладів призведе до багатостороннього вивчення та розвинення «родинних» знань — історії гостинництва та гастрономічної історії; допоможе позбавитись стереотипного ставлення до українців, як «пияцької горілчаної нації», яке транлюється на пострадянський простір.

Об'єктами дослідження: питні заклади України.

Предметом дослідження став вільний час та організація свого дозвілля у просторі питного закладу.

Методологія дослідження. Методологічною основою здійснюваного дослідження стала сукупність методів та прийомів пізнання, які забезпечують системний підхід до виконання поставлених завдань. Історичний метод; аналітичний метод – для того, щоб зрозуміти місце і роль питних закладів в Україні в різні часи. Також порівняльний метод – для того, щоб зрозуміти загальні тенденції дозвіллевої діяльності в різні епохи. А також двома основними методами дослідження стали аналіз та порівняння — завдяки дослідженню накопичених емпіричних даних, ми можемо відстежити ті зміни, які відбувалися в соціумі України під впливом історичних подій, відокремивши сегмент дозвілля від загальної повсякденності; побачити як вони вплинули на проведення вільного часу у питних закладах, які, через свою специфіку, тонко відображають зміни у соціальних настроях.

Ступінь розробленості теми. Дослідження дозвілля в якомусь конкретному громадському закладі в межах історичної епохи носить міждисциплінарний характер. Витрачання вільного часу вивчається історією дозвілля, культурологією дозвілля, соціологією вільного часу; дослідження дозвілля частково пов'язано з рекреаологією (І. О. Гродзинська, С. Г. Нездоймінов «Основи рекреаології (економіко-екологічний та маркетинговий аспект)», Ю. С. Кушнірук «Рекреація та курортологія»), готельної (І. В. Левицька, Н. В. Онищук «Готельна справа», І. К. Нестерчук, С.В. Тищенко

«Технологія готельної справи») та барною справами (В. Ростовський, С. Шамян «Барна справа», І.М. Ощипок П.Х. Пономарьов «Барна справа»).

Якщо розглядати регіональні дослідження, в першу чергу знаходяться видання, які розглядають особливості законодавчого регулювання питних закладів у певний період (П. М. Лепісевич «Державно-правове регулювання виробництва та обігу алкоголю в УНР та ЗУНР в роки визвольних змагань (1917–1921 рр.»)), економічний стан суспільства (Л. Губицький «Торгівля Київської губернії» (1793–1861 рр.)) та зміни у соціальному житті людини (Ю. Винничук «Кнайпи Львова»). При цьому робіт, які б приділяли увагу як законодавчим моментам, так і соціально-культурним, на кшталт «Polska karczma. Restauracja. Kawiarnia» В. Барановського, небагато. Кращими виявляються справи з дозвіллям та побутом певної соціальної або національної групи (С. Г. Бельман, «Євреї лівобережної України. Історія та культура», З. Возна «Українці та євреї у суспільній історії та землі Уманщини», О. Дрогобицька «Культура і побут гуцульської інтелігенції» (XIX – 30-ті рр. XX ст.), Niewiński. А «Alkohol na wojnie», S. Koper «Alkohol i Muzy», О. Курочкін «З історії повсякденної та святкової етнології культури німців»). У цих працях прямо чи опосередковано досліджується певні положення або висновки, що стосуються дозвілля в певному питному закладі. Їх не так уже і багато, що підсилює актуальність роботи. Вивчені цими авторами дослідження утворюють необхідні методологічні пласти для продовження опрацювання автором системного дослідження з культурологічної точки зору та висловлення власних висновків.

Структура кваліфікаційної роботи складається з трьох розділів і 7 підрозділів, висновків до першого та другого розділів, загального висновку та списку використаних джерел. Структура обумовлена специфікою предмету та об'єкту дослідження, а також метою та поставленими завданнями.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОЗВІЛЛЯ

1.1 Поняття та функції дозвілля

«Повсякденність», як і «дозвілля», «вільний час», «рекреація» та «відпочинок» — поняття, які припадають на певний відрізок життєвого часу людини.

Повсякденність є базовою. Повсякденне – це рутинне, упорядковане, звичне, типове, суб'єктивне, близьке. Воно поєднує в собі публічне та приватне, високе та низьке, фізичне та інтелектуальне. Воно охоплює різноманітне коло феноменів: трудову діяльність, формули поведінки, манеру вирішення професійних та домашніх проблем, сегмент розваг, стереотипи та заборони. Повсякденність закріплена за теперішнім лінійним часом людини.

У нашій сучасності перевага віддається вже не циклічній, а лінійній часовій моделі, але відголоски циклічного часосприйняття можна побачити і сьогодні, наприклад, у п'ятиденному робочому тижні. Як зауважував французький соціолог А. Лефевр, «повсякденність розташована на перетині двох типів повторення: циклічному, яке домінує в природі, і лінійному, що переважає в процесах, званих «раціональними»». Окрім циклічної організації повсякденності, в ній присутні події, що не утворюють циклу.

Очікування та планування певних подій створюють у повсякденності зону найближчого майбутнього. Перенесення смислового центру у майбутній час може відбуватись за порушенням звичайного перебігу життя, наприклад, при зміні місця роботи, переїзді тощо.

Доіндустріальне традиційне суспільство, стан якого займав значну частину історії людства, будувалося на звичаях та зразках поведінки, носіями яких були предки. Громадські принципи були тією основою, яка забезпечувала шанс на виживання людини. У доіндустріальному суспільстві ведучу роль у житті соціуму грало сільське господарство, при якому природа була джерелом

здобутих благ. Переважна частина населення була зайнята в натуральному господарстві; торгівля товарами чи бардер теж практикувались, але відігравали мізерну роль.

Циклічність часу у традиційному суспільстві зумовлювалася природними ритмами, такими як доба та рік; оскільки життя людини залежало від землеробських сезонів, вони та перерви між ними виступали одиницею виміру часу. У добу Середньовіччя цикл людини пов'язувався з колом церковних свят.

Зростання міст та перехід на капіталістичний спосіб виробництва не могли не вплинути на відношення до часу, його сприймання та прогнозування. Відтепер людина міської цивілізації починає створювати нові неприродні життєві ритми. Дрібні часові проміжки починають вимагати більш точного фіксування — в Європі XIII століття з'являються механічні годинники, світський час комуни замінює церковний.

З утворенням у XVIII столітті індустріального суспільства виникає поняття «суспільства праці». Як писав З. Бауман, «... Це нове ледарство працівників та їхня відірваність від землі більш рефлексивно налаштованим сучасникам здалися звільненням праці — невід'ємною частиною хвилюючого відчуття звільнення людських здібностей від неприємних та зведених нанівець усіх зусиль вузьких обмежень, сили звички та інерції традицій. Але звільнення праці від «природних обмежень» не зробило його пливучим за течією, ні до чого не прив'язаним чи «безгоспним» на тривалий час <...> Як тільки виявилось, що праця — це джерело багатства, перед розумом людини постало завдання розробити це джерело і використовувати його більш ефективно, ніж будь-коли раніше <...> Старий і на той час вже існуючий порядок потрібно замінити новим, менш вразливим і життєздатним, ніж його попередник» [42, с.153-154].

Перехід у колгоспи переважної частини сільського населення призвів до зменшення обсягів вільного ринку, оскільки працівник колгоспу міг

запропонувати лише ту продукцію, яка вирощена на його присадибній ділянці. Згасання колгоспних товарно-грошових відносин обумовлювалося отриманням компенсації за свою працю переважно в натуральній формі.

Отже, відбувається перетворення колишніх селян, які позбавились можливості отримувати кошти для існування, у робітничий клас вимушених пропонувати за винагороду свою здатність до праці.

Робочий клас як явище почав виникати це в період кризи феодалізму; його формування почалося на межі XV–XVI століть, коли маса поставлених поза законом пролетарів було викинуто ринку праці результаті розпуску феодальних дружин.

Атрибутивною ознакою робітничого класу є його заняття фізичною чи ручною працею. «Робітник працює, позбавляючи себе дозвілля і задоволення вільного, діяльного проведення часу, лише аби мати можливість жити; у цьому сенсі його становище мало у чому відрізняється від становища докапіталістичного раба». За словами Ф. Г. Юнгера, «Людина повинна цілком розчинитися в робочому процесі. Надлишкова сила, яку вона може витратити сама на себе, стає тут зовсім не бажаною, в кінцевому рахунку вона тільки заважає її праці <...> Всі фактори, які погано впливають на виробництво, причиною яких вона є, підлягають знищенню» [42, с. 63]. Людина виявляється залежною від праці економічно та психологічно.

«Радянський Союз не міг будувати заводи і фабрики за рахунок іноземних позик, тому що уряд не визнав дореволюційних боргів і воєнних боргів Тимчасового уряду". Питання про іноземні інвестиції виявилось невирішуваним через цю ж саму причину» [16] — залишалися кошти населення, спрямовувані у промисловість через бюджет.

Індустріальні процеси призвели до падіння рівня життя населення. Держпропаганда визнавала виникаючі труднощі цілком природними та неминучими; високі темпи урбанізації зумовили розрив російських селян-мігрантів із традиційною культурою і атомізацію особистості найманого

фабричного робітника.

Ф. Енгельс писав: «Розвитку однієї єдиної діяльності приносяться у жертву всі інші фізичні та духовні здібності <...> Кожен окремий член суспільства залишається рабом своїх засобів виробництва, отримав тільки право обирати, який засіб виробництва повинен пригноблювати його» [42, с. 62-63].

У людини немає впевненості у власній цінності, незалежній від тієї, що її професія користується попитом та має ринковий успіх. «Ринок вирішує, скільки коштують ті або інші людські якості і вміння. У тому разі якщо якості, які може запропонувати людина, не мають попиту, то вона виявляється абсолютно зайвою на ринку праці, і саме її існування як індивідуалізованого суб'єкта ставиться під питання» — так само товар, який не можна продати, не являє собою ринкової цінності, хоча і володіє споживчою вартістю.

Велика кількість нового технічного обладнання призвело до диспропорції між рівнем виробництва і освіченими кадрами. Кадри доводилося готувати безпосередньо на виробництві, що не могло не призводити до поломок та аварій, зниження якості продукції та зростання браку.

Представники робочого класу не просто не хотіли працювати, у них склалося зневажливе ставлення до праці. Невиконання поставлених п'ятилітками завдань було запрограмовано самим підходом до їх планування, який полягав у програмуванні на недосяжні цілі під загрозою кари.

Потенційне або фактичне безробіття і вбогість перетворили вільний час на джерело загрози голодної смерті. Ілюзія свободи, яка не була здобута самостійно, не стала джерелом щастя і процвітання. Накопичення втоми с часом досягала межі, коли формувалась відраза до своєї справи що, у кінці, виливалося в деструктивному ескапізмі.

Найпоширенішими тлумаченнями ескапізму є його розуміння як стратегії поведінки, що служить для втечі від дійсності в світ уяви, що витісняє

і компенсує агресію та негативізм фізичного світу або як відхилення від норми, як певну девіацію у поведінці людини. До дихотомії реальність-ескапізм додалася патологія-норма.

Під час сталінського «підхльостування» найсильніше постраждала переслідувана технічна інтелігенція. відбувалося організоване цькування спеціалістів з дореволюційними дипломами («спецежерство»). У суспільстві царила атмосфера психозу, пов'язана з викриттям «шкідників».

Створення колгоспів зруйнувало «патріархальну систему» селянського господарства, натомість постала колективна організація праці, але з індивідуальною формою оплати згідно норм виробітку. «Облік праці в колгоспах відбувався не в грошах, а в трудових одиницях — трудових днях. Колгоспники називали його «дурноднем», тобто марно проведеним в господарстві днем, маючи на увазі жалюгідний рівень оплати» [38, с. 256].

У ХХ ст. стала набирати силу думка про те, що людина проводить більшу частину життя серед повсякденності і лише іноді покидає її заради інших сфер досвіду — мистецтва, науки, релігії, всього того, що раніше становило зміст культури; саме повсякденність задає ту систему координат, з позицій якої оцінюються решта сфер діяльності людини. Вона починає сприйматися, як основний простір творчості, де створюється все людське та сама людина. Таким чином повсякденність почала набувати рис культури — як спосіб приручення та освоєння природи, робить перший крок людства на шляху від природного до культурного стану.

Раніше повсякденність лежала поза культури і вважалася її ворогом. При цьому список претензій, що висувуються до повсякденності, залежав від того, які принципи та цінності домінували у високій культурі епохи. Якщо базовими цінностями середньовічної культури були дух, вічне, священне, то повсякденність мислилася як тілесне, миттєве, профанне.

Культура повсякденності за своїми характеристиками має тенденцію зближуватися з масовою культурою, проте невірно було б уявляти її

відірваною від процесів великої культури. Хоча культура повсякденності створює власні норми та цінності, вона також відображає багато ідей, смислів і образів високої культури [16]. У 1950-60ті роки розвинені країни Заходу досягли рівня при якому виникло постіндустріальне «суспільство споживання». У ньому переважала думка, нібито матеріальні блага, продукти споживання і послуги можуть вироблятися майже в необмежених кількостях. «Минуле століття створило технологічну базу для життя людини, зняло з неї велику частину фізичного навантаження і вивільнило для неї особистий час. Як наслідок, на перший план виходить вміння людини заповнювати час. Відбувається змагання людей відбувається у тому, наскільки вони здатні реалізовувати у своєму житті оригінальні, цікаві ідеї і проекти. Ні матеріальна, ні професійна складова життя людини нікуди не зникає — вони перестають бути самоціллю, а стають засобами для реалізації власних оригінальних проектів і задумів» [42, с 75].

«Ми купуємо навички, потрібні щоб заробити на життя, і засоби переконання потенційних роботодавців, які доводять, що вони у нас є. Список покупок нескінченний. Але хоч би яким довгим він був, способу ухилення від покупок у ньому немає. І найпотрібніша компетентність у світі уявних нескінченних цілей — це компетентність досвідченого і невтомного покупця» [42, с. 82].

У сучасному стані суспільства акцент перенесся з виробництва на різноманітні дозвільні практики, що змінило кордон між повсякденною та неповсякденною діяльністю.

В основі соціальних трансформацій сучасних суспільств: «зміна акцентів у структурі потреб і ринку праці; більша кількість індивідів вивільняється зі сфери безпосереднього матеріального виробництва; на зміну етиці продуктивності приходять імперативи «якості життя»; зникає стереотипна тимчасова послідовність соціальних ролей і видів соціально-корисної діяльності, які прив'язані до певного відрізка життя; нормою

життєвого циклу стає чергування періодів професійної праці, активного дозвілля, освіти» тощо [42, с 10].

А. Шюц виділяє шість ознак повсякденності:

1) активна трудова діяльність, спрямовану перетворення зовнішнього світу;

2) природність установки — запорука успішного існування у повсякденному світі та стійкості самої повсякденності.

3) напружене ставлення до життя.

І природне, і соціальне оточення людини динамічне, а тому загрожує можливістю несподіваного повороту подій, рішень, що раптово приймаються, незапланованих дій;

4) специфічне сприйняття повсякденності, циклічності часу трудових буднів, де кожен робочий день є своєрідною мікромоделлю життя в цілому;

5) особистісна визначеність індивіда: поєднання всіх соціальних ролей індивіда та «збирання» їх у цілісну особистість;

6) особлива форма соціальності – типізація світу [40, с. 252].

Повсякденна реальність упорядковується через віднесення її об'єктів до певних типів, що дозволяє вільно орієнтуватися та успішно діяти у світі повсякденності.

Виходячи з функціонального характеру повсякденності, ми можемо слідом за В. Д. Лелеком виділити в структурі дня чотири сектори часу:

1. час задоволення базових потреб;

2. вільний час;

3. час виконання робочих обов'язків (до нього також зараховується навчання; відсутній у щоденному розпорядку дошкільнят, пенсіонерів та безробітних);

4. час виконання домашніх обов'язків (іноді він делегується іншим членам сім'ї, прислузі);

У структурі вільного часу умовно виділяються наступні аспекти:

1) «суспільно необхідний час представлений певним відрізком часу, таким як робочий тиждень та вихідні а також відпустка та час, який витрачається людиною для налагодження побуту, та який не може бути віднесеним до дозвілля.

Робочий час можна поділити на фактичний час роботи та регламентовані і нерегламентовані перерви.

2) Проведення індивідуального вільного часу «стосується внутрішнього світу окремої людини, сприйняття нею свободи, яку надає їй суспільство: світоглядна орієнтація, духовні потреби, соціальна активність, політична лояльність [40 с. 253].

У свою чергу вільний час залишається частиною добового бюджету людини, який не включає в себе виробничо-трудова функції, фізичний відпочинок, обслуговування фізіологічної потреби у вживанні їжі, гігієнічні процедури, купування необхідних побутових товарів, час, що було затрачено на допомогу близьким людям та родині.

Частіше за все вільний час сприймають як частину позаробочого часу, але направлено не стільки на вдосконалення людини як працівника, скільки на її всебічний розвиток. Під відпочинком мається на увазі, в першу чергу, реалізацію базової (біологічної) потреби у релаксації та переключенні своєї уваги з одного предмета на інший. Найчастіше у добовому бюджеті часу людини фізіологічний відпочинок припадає на нічний час. Однак, поняття відпочинку ширше за простий сон чи пасивну релаксацію, оскільки при актуалізації культурних та соціальних ресурсів людини він може реалізовуватись у активних побутових формах. Жодне з визначень дозвілля не можна визнати універсальним. Вільний час та дозвілля часто визначається як синоніми; іноді дозвілля сприймається як структурний елемент вільного часу, яке посідає в ньому особливе місце, завдяки тому, що простір дозвілля є найбільш вільним для суб'єктного прояву особистісних характеристик.

Рекреацію віддаляють як одну з основних соціальних функцій

дозвіллевого діяльності, «що включає регенерацію як відновлення розтрачених фізичних сил, і релаксацію, спрямованих головним чином на зняття психічної втоми» [40 с. 256].

В. І. Стафійчук у підручнику по «Рекреалогії» визначає рекреацію (лат. *recreatio* — відновлення сил) «як процесу відтворення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини за допомогою природних факторів, що мають оздоровчі властивості» [35, с.15].

Ю.С Курнірук каже, що рекреаційний процес передбачає відтворення, реабілітацію, відпочинок, оздоровлення та розвиток рекреантів. Результатом рекреаційного процесу має стати рекреаційний ефект [19, с. 6].

За іншою класифікацією виділяють комунікативну, соціалізуючу, культуротворчу, інформаційно-просвітницьку та духовну функції.

Специфічними особливостями дозвільної діяльності є її дійсний мотив — потреба особистості в самому процесі цієї діяльності, вона може бути різноманітність, цілі та зміст дозвільної діяльності обираються людиною залежно від його морального розвитку та культурного рівня, педагогічний процес (організація дозвільної діяльності, спрямованої на переведення її на більш високий рівень) [15, с. 23].

Враховуючи викладені думки та наукові погляди автор вважає, що з одного боку, дозвілля є проявом духовності, ознакою вершини творчого розвитку особистості, з іншого – призводить до асоціальних явищ і навіть кримінальних наслідків. Невипадково у роботах сучасних дослідників з'явилися такі поняття, як масовізація дозвілля, кримінальне дозвілля, девіантне дозвілля, що наголошує на проникненні асоціальних практик у широкий культурний простір сучасної людини.

Узагальнюючи, автор зазначає, що відношення до повсякденності змінювалося так само, як до її суттєвого ґрунту — до часу; як було продемонстровано, поняття дозвілля, вільного часу, відпочинку та рекреації погано розмежено, що призводить до нечіткості та відсутності єдиного

підходу до їх класифікації.

1.2 Визначення та різновиди питних закладів

Питний заклад — це підприємство, основною функцією якого є подача алкогольної продукції до вживання у приміщенні. У деяких закладах також можуть подаватися їжа або проводитись розваги, але їхня основна мета — подавати алкогольні напої [48].

Питні заклади включалися до загальної системи громадського харчування, яка склалася на першу половину XIX ст; до неї входили: готелі, подвір'я, харчевні, буфети при театрах, балаганах, пароплавах, на пароплавних пристанях, станціях залізниць, у клубах і громадських зборах різного роду; ресторації; корчми; кафе-ресторани (з 1841 р.) та кухмістерські столи для прихожих; овочеві та фруктові лавки, де в особливих покоях пропонуються на «місці» закуски та сніданки різними їстівними припасами; намети на гуляннях, що відкриваються на весь літній час. Діяли також заклади, що не зараховуються до промислу, але виконували ті ж функції: заїжджі двори, лавочки, кухмістерські столи, кондитерські, буфети при театрах і привілейовані заклади.

Відокремлюючи від гастрономічної складової, до питних закладах можна віднести бари, паби, таверні, трактири, шинки, кнайпи, кабаки.

Згідно з академічним тлумачним словником (1970-1980), бар — «невеликий ресторан, в якому напої і закуски споживають біля стойки буфету або за столиками» [32]; невеликий заклад типу ресторану, в якому відвідувачів обслуговують біля прилавка; шафа для алкогольних напоїв [14]. За найпоширенішою версією, перші бари виникли в Америці. Попередниками барів були різноманітні кафе, які виникли у Новому Світі у зв'язку з переселенням голландців, іспанців, португальців. Бар зазвичай складався з двох частин: з буфету та приміщення для публіки, відокремлене бар'єром — звідси походження слова «бар». У іншому тлумаченні бару — баром раніше називалася шафа для алкоголю у традиційному салуні, а з часом баром почали

називати заклад взагалі [30, с. 7].

Паб — в англomовних країнах – громадське місце, орієнтоване на продаж та вживання алкогольних напоїв; як правило, в пабах пропонується пиво, вино, лікери, коктейлі і безалкогольні напої; пивний бар, який є своєрідним клубом місцевих жителів [33].

У порівнянні з пабом, баром пропонується більш широкий асортимент алкогольних напоїв (наливки, настоянки, міцні напої та коктейлі). Паб, у свою чергу, акцентує увагу на віск, пиві та сидрі. Кажучи про оформлення, інтер'єр пабу передбачає дерево; проведення часу заповнено, переглядом спортивних змагань вболівальниками.

Кнайп/кнайпа — «гастрономічний заклад, де подають насамперед спиртні напої; у німецькомовних країнах означає перш за все пивну (пивницю); подекуди окрім напоїв подають також і страви» [33].

Кабак — також «кружечний двір» та «питний будинок».

Кабаки почали існувати за часів Івана Грозного, реалізовували лише алкоголь без закуски, що сприяло розвитку пияцтва. На початку XVIII ст були зроблені перші спроби розповсюдити кабаки, які на той час вже були на Слобожанщині, але вкорінилися та скласти конкуренцію корчмі і шинку вони довго були невзможі.

Шинок — невеликий заклад, де продавалися на розлив спиртні напої або корчма [8].

Цей заклад є найбільш характерним для території сучасної України у XVIII-XIX ст. Слово «шинок» має німецьке походження, скоріше за все від «skankian», яке позначало «косо тримати», утворене від прикметника «kanka» — «косий, кривий» (пор. skakkr «косий, кривий») або від «schenke» «шинок», schenk(e) — «продаж спиртних напоїв» [33].

У багатьох джерелах шинок та корчма виступають синонімами, наприклад: корчма — шинок у дореволюційній Україні, заїзд, де продавалися спиртні напої [33].

Козацький шинок був чимось більшим ніж трактир чи ресторація, це було щось на кшталт культурного майданчика, розважального центру чи публічного простору зараз. Біля шинків були заїзди: сучасні хостели, де можна було зупинитися на день-два чи навіть пересидіти якісь воєнні заворушення. У таких місцях часто траплялися конфлікти та бійки. Згодом відбувалися судові розгляди тих пригод. Приміром, на Кодацькому перевозі, біля містечка Стара Самара (тепер район міста Дніпра) археологи під час дослідження знайшли злодійське знаряддя: заточену монету, якою в шинку різали гаманці захмелілих відвідувачів [31].

Ні один інший питний заклад не має настільки спірної етимології, як корчма: ст.-слав. крѣчьмлѣвати «промишляти дрібної торгівлею», болг. крѣкам «гучно їсти, пити», сербохорв. крчати «дзижчати, бурчати» чеш. krkati «відригувати» тощо [39].

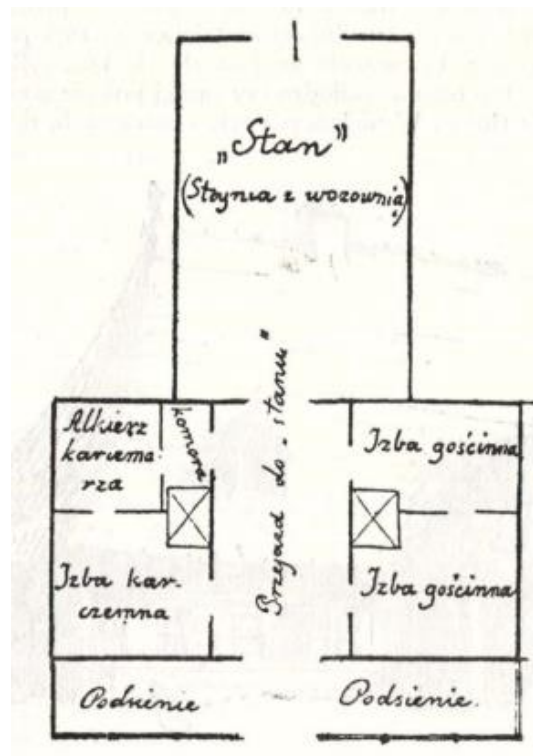

Рисунок 1.1 — горизонтальна проекція польської корчми XVIII ст з проїздом через центр будівлі і стайнею позаду [43].

У польській частині України корчма була найрозповсюдженішим

питним закладом до її формальної еволюції у ресторан та фактичному зникненню у класичному розумінні. Польські корчми, розташовані на торгових шляхах, які називалися «zajezdne» або «gościniec», зазвичай мали, окрім власне корчмової частини, так званий «stan» (зах. укр - «стан»), тобто стайню з каретою, де мандрівники могли поставити своїх коней або навіть карети чи навантажені купецькі вози. Цей stan (рис 1.1) міг бути окремою будівлею, що стояла у дворі.

Дуже часто він розташовувався під одним дахом з корчмою. Найчастіше стан був ніби продовженням фактичної будівлі корчми, розташованої фасадом або фронтом до дороги. Основою споживання в корчмах Польщі був праслов'янський напій – пиво.

Дедалі сильніша участь німецького елемента в сільському корчмарстві на польських землях під пруським поділом вплинула на загальний характер корчми в тій місцевості: все частіше вони розміщувалися не в дерев'яних, а в цегляних будівлях, побудованих у німецькому стилі. Їхнє внутрішнє оздоблення також дедалі частіше відзначалося типово німецькими меблями та німецькими «пейзажами» на стінах.

Тут, з деяким спрощенням, можна говорити про три основні типи корчем у розглянутий період. Першою з них була корчма, розташована у звичайній селянській хаті. Корчмар продавав горілку, оселедці, ковбаси, хліб. Іноді, збоку, він також тримав свого роду крамницю, де можна було придбати різні продукти харчування (наприклад, сіль, цукор тощо), а також найнеобхідніші інгредієнти; у кінці села, дрібнички з галантерейних виробів, кравецькі аксесуари тощо. У корчмах такого типу більшу роль відігравав продаж горілки, яку покупці розпивали у власних хатах, аніж безпосереднє споживання її в корчмовому приміщенні. Наступним типом була корчма, розташована в дерев'яній або цегляній будівлі, побудованій спеціально для цієї мети, значно більшою за звичайну селянську хату [43, с. 23].

Трактир — «будинок для зупинки та ночівлі проїжджих із шинком, де

можна поїсти, випити» [32].

Незважаючи на те, що у зв'язку з «придорожнім» характером цього закладу його назву пов'язують з трактом, етимологічно назва перейшла з німецької мови у польську та потім потрапила до нас: нім. «traktieren» «поводитися з ким-небудь»; «пригощати» зводиться до лат. tractāre «поводитися; обробляти; трактувати», пов'язаного з trahere «тягти».

1 січня 1863 р було вперше законодавчо запропоновано визначення «Положенням про трактирні заклади», яке найбільш близьке для сьогоденного поняття питного закладу. Відтоді трактирний заклад стає відкритим для публіки приміщенням, в якому могли віддаватись в оренду покої та реалізовуватись продаж страв і напоїв.

Таверна (італ. taverna, від лат. taberna – хатина, приміщення) — «в Італії, Швейцарії та деяких інших країнах – шинок, трактир» [30].

Латинський термін «taberna», стосувався кількох речей, але в цьому контексті маються на увазі магазини, вітрини чи іншого невеликого приміщення для комерційного використання [41].

В часи неопену розпочалося створення нової галузі виробництва — радянської кулінарії. У 1934–1935 рр. з'явилися теоретики, котрі обґрунтували її принципову відмінність від «буржуазної»; ресторанна їжа сприймалася як породження капіталістичної культури. Натомість асортимент масових радянських їдалень оголошувався еталоном «соціалістичного харчування». Новаторство радянської кухні полягало у тому, що відбувалася інтернаціоналізація та уніфікація системи громадського харчування на території всього СРСР.

«У Радянському Союзі з'явилися запозичені з американського громадського харчування страви: за аналогією з гамбургерами — фабричні котлети, французькими булками — міські батони, а також м'ясні консерви, ковбаси, згущене й сушене молоко, морозиво. Популяризувалося використання різних продуктів переробки кукурудзи, особливо пластівців»

[40, с. 163-164].

Заклади громадського нижчого рівня — так звані «рюмочні», пивні, чайні та їдальні, через невисокі ціни, але з достатнім меню закусок і випивки також приналежали до себе антисупільних елементів. Зазвичай, там не було сторонніх, обивателі обходили чи не затримувалися в таких місцях, тому можна спілкуватися і відпочивати серед «своїх». Окрім вихідних днів, коли ненадовго могли завітати і звичайні обивателі, завсідниками там були гультяї, нероби, спекулянти, кримінальники, п'яниці, дрібні крадії та інші антисупільні елементи [39, с 16].

Автор відмічає, що переважну частину (XVIII-XIX) розглядаємого періоду у більшій мірі характерними питними закладами для України були шинки та корчми, в меншій – кабаки та трактири.

1.3 Суб'єкти дозвіллевого простору та їх вплив на питні заклади

У сфері вільного часу реалізують свої функції багато інститутів і організацій. Насамперед це інститути і організації культури, у яких достатньо можливостей активно працювати на ідеологічному полі, іншими словами, створювати процеси та активність, в якій здійснюється пошук сенсу: кіно, театри, музеї, ЗМІ, фізична культура і спорт, освіта тощо.

Суб'єкт, який здійснює дозвіллеву діяльність спеціально вибирає цей дозвіллевий простір (на відміну від простору повсякденності, в якому його вибір частіше всього обмежений) аби його життя, хоч і на недовгий термін, але змінилося. [3 с. 26]

У дозвіллевому просторі, розглядаючи суб'єктів, можна визнати такими установи та особи, які займаються діяльністю з виробництва, реалізації, придбання послуг та товарів для подальшої переробки або кінцевого споживання, здійснюють контроль за іншими суб'єктами цього простору. Цих

суб'єктів можна поділити на:

1) основних суб'єктів дозвільної діяльності — індивідів, групи та колективи працівників, які бажають реалізувати свої потреби у заняттях для дозвілля;

2) організаторів, які беруть участь у дозвільній діяльності на професійній основі, створюють умови та допомагають основним суб'єктам діяльності реалізувати потреби у відпочинку та розвазі;

3) професійно-творчий склад працівників мистецтва та ЗМІ — представники цієї групи здійснюють безпосередній контакт з аудиторією: артисти, журналісти, провідні радіо- та телепрограм тощо.

4) фахівці працівники різних з галузей виробництва культурної сфери, а також персонал установ культури, сервісних організацій;

5) допоміжний персонал — технічні працівники, охоронні фірми;

6) представники влади в центрі та на місцях, а також працівники культурних, лікувально-санаторних, спортивно-туристських установ;

7) особи та структури, що здійснюють підприємницькі функції, пов'язані з фінансуванням та донори (органи влади, громадські фонди, спонсори, меценати, бізнес-партнери) [17]

Суб'єктами у сфері питної справи у розглядаємі нами XVIII - XX століття були: господарі та споживачі/відвідувачі питних, гостинних, готельних закладів, театрів, закладів загального харчування, клубів, бібліотек, публічних будинків, організаторів вистав, азартних ігор, організацій і державних органів та інстанцій, що регулювали та здійснювали нагляд за належним дотриманням законів та норм (податкових, санітарних, техніки безпеки тощо). У внутрішньому просторі питних закладів найважливішу роль грали полові та шинкарі/кабачики.

Рисунок 1.2 — хата-шкальня (шинок) сер. XIX ст в селі Теремці повіту Подільської області (нині Кам'янець-Подільський район Хмельницької обл) [31].

Для східних регіонів України найбільш розповсюдженим варіантом питного закладу був одноповерховий шинок, вкритий рогозом, очеретом та соломою (приклад рисунок 1.2).

Шинкарі на Сході найбільше заробляли на харчах для подорожніх і вигонах, що належали заїзду. Вони брали гроші за харчі й випас. Придорожні заїзди поступалися рентабельністю містечковим шинкам. «Шинки подобалися саме через те, що там була примарна, напівстерта межа між домашнім і публічним. На одну ніч подорожній ставав членом родини господаря, і навпаки — родина господаря слухала розмови гостей і долучалася до широкого світу й політики» [3, с. 59]. У Польщі власниками таверн і пивних були переважно городяни християнського походження. Як у містах прусського поділу, так і в Королівстві та Галичині значну їх частину становили люди німецького походження, деякі з них, однак, уже полонізовані. Відсоток єврейських корчмарів, особливо в Галичині, був досить великим, але вони здебільшого володіли нижчими шинками, призначеними для найбільш бідної

клієнтури.

Рисунок 1.3 — корчма у Новому Милятині, XVIII ст. (Нині Золочівський район Львівської обл.) [7]

Німецький вплив на архітектуру Польщі призвів до трансформацій у будівництві корчем на українських землях та розповсюдженості кам'яних споруд. На рисунку 1.3 у приклад наведено більш традиційний та «чистий» варіант корчми для західної України XVIII ст.

Одна з причин непопулярності єврейських шинок полягала в тому, що в них зазвичай не подавали холодне м'ясо, оскільки, як відомо, релігійні норми забороняли послідовникам релігії Мойсея їсти свинину. Це правда, що в Галичині численні єврейські корчмарі продавали продукти зі свинини християнським покупцям, самі не вживаючи свинини. Незважаючи на це, єврейські шинки не були дуже популярні.

Вже першій половині XIX ст найелегантніші заклади харчування по-французьки називали ресторанами. У селах чи містечках, як і в попередні століття, мандрівник все ще міг зупинитися на ночівлю в корчмі. У Галичині корчмарством займалися переважно євреї, коли на землях прусського поділу

корчмарями були як поляки, так і німці. Проте дедалі частіше в середніх містах, а часом навіть і в менших, будували солідні цегляні заїжджі двори, які інколи називали французькою мовою готелі. До середини ХІХ ст ресторани були досить численними лише у великих містах пруського поділу. Однак у більших містах Королівства та Галичини їх було небагато. Значне збільшення кількості ресторанів у містах Королівства та Галичини сталося лише в другій половині ХІХ ст.

Досить часто власники, особливо відвідуваних кримінальними елементами, займалися краденим. Іноді вони «давали» роботу злодіям чи бандитам, отримуючи відповідну частку награваного. Тому в кримінальній хроніці тих часів досить часто зустрічалися згадки про корчмарів, засуджених до багаторічного ув'язнення або заслання до Сибіру за співпрацю чи навіть керівництво злодіями чи бандитами. Деякий відсоток корчмарів сам вдавався до злочину, то переважна більшість з них робила різного роду дрібні зловживання на шкоду споживачам. Випадки фальсифікації горілки, додавання в неї води та різноманітних хімічних речовин, здебільшого шкідливих для здоров'я, але так, щоб напій здавався споживачеві достатньо міцним, були звичним явищем. Поширеними були також випадки отруєння клієнтів. Проте міську владу, особливо Галичини та Королівства, мало цікавив санітарний рівень такого типу приміщень [43, с. 78].

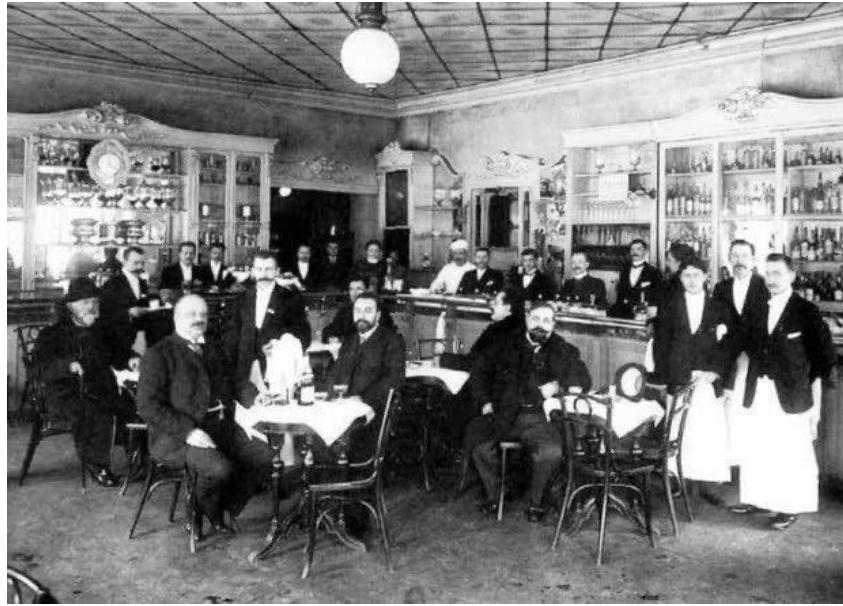

Рисунок 1.4 — офіціанти у кав'ярні [29]

До виникнення ресторанів на європейський манер та, відповідно, офіціантів (рис. 1.4), обслуговуванням у питних закладах займались полові. Візуальна відмінність між половим та офіціантам полягала у тому, що одяг полового складався переважно з білих штанів та такого ж кольору сорочки навипуск.

Спочатку жінки працювали найминками-домробітницями, робоча форма перейшла у гастрономічні заклади, через що одяг перших жінок-полових та офіціанток був схожим на одяг покоївок. Звичайно ж, охайність працівників закладу залежала від заробітної плати та від зацікавленості у чемній публіці господаря закладу.

На Лівобережній Україні умови праці в громадському харчуванні та готельному господарстві другої половини XIX – початку XX століття були важкими. Дрібні підприємці з невеликою кількістю працівників не повинні були зважати на їхні спроби опору. Незадовільних працівників виганяли з роботи, а на їх місце легко найняли нових. У той час як працівникам кухні платили дуже погано, ті, хто обслуговував клієнтів за столом, отримували чайові, іноді досить великі. Офіціанти були змушені платити за право служби

в ресторані. Непосильна праця, матеріальна незабезпеченість, моральні приниження — все це штовхало значну частину офіціантів до найсумнішого способу життя, до пияцтва, з усіма його жахливими наслідками, до злиднів включно. Відносно лише невелика група офіціантів із найелегантніших ресторанів і кафе мала досить високі заробітки. Однак набагато гіршим було становище дівчат, які працювали в різноманітних тавернах чи другосортних ресторанах. Власники приміщень часто змушували їх виконувати послуги, які не мали нічого спільного з їх професією. Деякі з них потім пішли на вулицю і стали повіями.

У польській частині мали місце корчми, що мали характер звичайних публічних будинків. Кімнати в них найчастіше знімали різноманітні «*ślićnottki*», які приймали тут своїх клієнтів. Ведення такого типу заїжджих дворів наражало власників на багато проблем, але водночас приносило дуже значні прибутки.

У Галичині перші організації працівників громадського харчування, які боролись за поліпшення умов праці виникли в 1880 р. Цей рух зустрів великі труднощі через те, що окремі підприємства громадського харчування зазвичай мали невелику кількість працівників. У всій Галичині, наприклад, у 1902 р. було 17251 закладів громадського харчування, в яких працювало всього 39428 осіб. На 97% підприємств громадського харчування працювало менше 5 осіб, і лише на 103 підприємствах працювало більше 10 осіб [43, с. 77].

При такій організації трудових відносин власник заводу досить легко контролював своїх працівників, легко звільняв «зривників» з роботи.

Нарешті, слід пам'ятати, що працівники громадського харчування поділялися на різні категорії, умови праці та заробітна плата яких були дуже різними. Кваліфіковані кухарі вважали себе людьми зовсім іншої професії, ніж кухоньки або мийниці тарілок, які допомагали їм у важкій роботі. Офіціанти вишуканих закладів дивилися зверхньо на своїх колег із другосортних ресторанів.

Розвиток гуральництва у Подільській, Київській і Волинській губерніях стали основою виникнення фарфоро-фаянсової промисловості. Розвиток галузі гуральництва промисловості в умовах ринкового господарства призводив до заснування й подальшої діяльності заводів і фабрик. Економічні зв'язки Поділля із сусідніми регіонами, висока рентабельність виробництва алкоголю призвели до значного збільшення обсягів випуску продукції місцевих заводів і фабрик у другій половині XIX ст. Так, скляний посуд для потреб Подільської, Волинської та інших губерній потрапляв із заснованого 1897 р. у селі Рокитне Овруцького повіту Волинської губернії скляного заводу, збудованого петербурзьким купцем Розенбергом. Потреби ринку зумовили побудову 1886 р. коркової фабрики у Києві. Раніше таку продукцію подільські, а разом з ними – київські та волинські винокури, були змушені імпортувати з Риги й Варшави [2].

Багато з лабухів (цим іменником називають в народі кабацьких музикантів) – це самоучки, які не мають освіти і грають по слуху. Варто відзначити, що «лабух» – це слово, що носить негативний відтінок. Зазвичай їм називають музикантів, які готові заради грошей відігравати різну низькопробну музику на догоду напідпитку відвідувачам ресторанів [21].

Найважливішу роль у формуванні дозвілєвого простору у якості зовнішніх суб'єктів відігравали держави та церков.

«На перших порах, коли шинків у селах не було (а ці початки слід шукати ще в часах княжої України), з-поміж інших напоїв найбільш поширеними були квас, медовуха, пиво, ягідні настоянки. Виробляти, скажімо, медовуху (зварений з меду та інших фруктових доданків цілющий напій), благословлялося церквою. Це було привілеєм церковних братств, що існували при багатьох храмах. У час храмових та інших релігійних свят парубки та молоді чоловіки варили медовий напій прямо на церковному майдані й продавали його селянам. З легкої руки церковних братств в українських селах була започаткована традиція давати один-два графини

медового напою в борг. Для цього було заведено спеціальну реєстрову книгу, де записувалися боржники» [37].

У 1751 році на території Київської губернії всім людям мирським, і духовним, і козакам шинкувати було заборонено, винятком став київський Михайлівський монастир. За міщанами залишалось право мати винокурні заводи, але в 1787 році весь винний продаж передано місту, і потім — лише польським і ополяченим українським панам.

Ставлення до наркотичних речовин та до алкоголю в світових та національних релігіях по-різному. Одні активно використовують наркотичні речовини та алкоголь у релігійних культурах, інші категорично відмовляються від їх застосування. Як би там не було, на XVIII мала місце ситуація, у якій церква була ланкою в забезпеченні існування питних закладів.

Починаючи з XI століття, церкви та монастирі отримували від князів і бояр землі, у яких вони, керуючись номоканоном, встановлюють податі та оброки. У 1819 році в Державній раді розглядалось подання міністра духовних справ і народної освіти про права людей духовного звання на шинки, і було укладено: «Оскільки 9-м правилом шостого Вселенського собору заборонено церковним причетникам мати корчемниці і в них діяти, то з цього випливає ї, що й кожному вищого чину духовній людині, хоча він і дворянського походження, ще менш пристойно займатися продажем вина і винокурінням. Але щоб не позбавити духовних з дворян належного їм за походженням права на володіння нерухомими маєтками, надати таким духовним віддавати питні їхні будинки та винокурні на відкуп або в оренду». Указ, що вийшов потому, озаглавлений був так: «Духовним з дворян, тобто церковним причетникам, мати корчемниці і в них діяти (продавати вино), і всякого вищого чину духовній людині, хоча б він був і дворянського походження, заборонено, а надано їм віддавати питні їхні будинки та винокурні на відкуп, або в оренду». Крім того, що духовенство курило вино і торгувало ним, був ще звичай шанувати його видачею казенного вина та можливими пільгами при покупці

його.

«Траплялося також, що православні священники використовували шинки місцевих панів для користі своєї церкви. Відомо, що до кінця 50-х років XIX ст. початкова освіта на Лівобережній Україні була малорозвинена. Київській єпархії належала честь відкриття першої постійної мережі шкіл, велика частина яких існувала до 1917 р. Поштовх цьому процесу було дано у м. Білій Церкві, де місцевий священник П.Г. Лебединцев відкрив перші чотири школи. А оскільки коштів на цю справу не вистачало, то священнослужитель зібрав мирян, які постановили додавати по 20 копійок на кожному відрі горілки, що відпускалася для них через шинок панською економією. Звичайно, з етичної точки зору ставити добробут місцевих шкіл у залежність від алкогольних запитів мирян було не найкращим виходом зі становища». [27].

У Польщі ще з доби Середньовіччя священник іноді міг отримати особливі права від господаря села на заснування корчми. Найчастіше священник здавав свою корчму в оренду або розміщував у ній особу, яка керувала нею від імені духовної особи. Проте були випадки, коли інколи священник сам був корчмарем — після служби починав там працювати, продаючи напої та страви чи навіть обслуговуючи споживачів. Вище церковне начальство дивилося на таку побічну діяльність з явним неприйняттям. Низка постанов забороняла священникам служити в корчмі, обслуговувати гостей і навіть залишатися в корчмі. Ці останні заборони не були прийняті, і духовенство все ще досить часто відвідувало постійні двори. Також корчми у власності парафіяльних священників залишалися до кінця колишньої Речі Посполитої, а подекуди працювали й на початку XIX ст. [43, с. 23].

Стосовно євреїв-корчмарів, то головна причина конфлікту церкви з ними відбувалася на ґрунті порушення порядку, а також, до моментів регламентування можливого розташування шинків та корчем — через близьке розположення корчем (з відповідальною публікою) у тісному сусідстві з церквами, що заважало службі. «Ярмарки оживляли торгівлю в містах, а

горілка перетворювала надлишок зерна на місцеві капітали. Люди приїздили на ярмарок, торгували та йшли до шинка обмити справи». Час проведення сільських єврейських ярмарок збігався з церковною службою [27].

«За законом Синедріону, у кожній єврейській общині мало бути адміністративне управління з владою і судом. У єврейських общинах України були створені кагали та бет-діни — єврейські суди. Ці органи влади мали у своєму розпорядженні цілу низку дисциплінарних і тяжких покарань, аби примусити євреїв їм коритися та виконувати правила Талмуду, обряди і національні звичаї. Так, на підставі правил «Хезкат-Клуб» місцевий кагал мав право все, що входить у район даної території, підпорядковувати своїй владі. Спираючись на них, він (кагал) вважав себе господарем усього майна як єврейського, так і християнського, що знаходилося в його районі, а тому забороняв або дозволяв проживання євреям у керованій ним общині, підтверджуючи угоду про купівлю і продаж між євреями; продавав євреям право експлуатації майна неєвреїв (меронія) і право експлуатації майна неєврея (хазехе)» [12, с.1-2].

У штетлах (єврейських містечках-поселеннях), шинки й корчми іноді кликались «єврейськими трактирами». Своєкорисний стосунок євреїв до алкоголю сягає поміщицьких економій початку XVI ст. Євреї домінували в торгівлі алкоголем у старій Польщі; магнати продавали їм так звану пропінацію — право виробляти вино чи горілку та збувати в їхніх володіннях.

Після поділів Польщі єврейські шинки опинилися під російською адміністративною владою. Під державну монополію на горілку потрапили й новоздобуті польські території: той, хто під час торгів давав найкращу ціну, отримував монопольне право торгувати спиртним у певній місцевості. Судячи з досвіду поляків, схема мала бути вигідною. Ці цифри в жодне порівняння не йшли з грошима, котрі поміщики отримували із селян: 10% максимум.

Навіть при крихітному єврейському населенню в деяких штетлах торгівля алкоголем давала від до 80% поміщицького доходу. Найбільший

виторг шинки мали під час ярмарків. Штетл виступав також у ролі ринкової зони. У цьому плані він кардинально відрізнявся від села, де іноді шинків не було взагалі.

«Міністерство фінансів розуміло, що усувати євреїв від торгівлі алкоголем — річ непродуктивна. Сенат діяв прагматично й навіть дозволив сотні євреїв керувати, але не володіти винокурнями, й виробляти пшеничну горілку поза смугою осілості, поки не знаходяться російські ремісники, готові перебрати цю торгівлю на себе» [5, с.10].

Специфічна ситуація склалася в містах, де польська шляхта була вимушена подіяти свою вдалу як держави-монополіста. Цей конфлікт мав глибоке коріння. Польські магнати зберегли монополію на торгівлю горілкою, але й нові російські монополісти шукали зиску. Вони жорстко придушували індивідуальні винокурні й забирали їхні активи. Як і єврейські орендарі, монополісти встановлювали фіксовані ціни. Маючи монополію на ринку, вони мало переймалися якістю вина й горілки — лише кількістю.

Поза смугою осілості жандарми пильнували від горілчаних контрабандистів цілі міста, у смузі осілості контролювали так звані рогатки — в'їзди до штетлів і сіл. Влада почала активно боротися з горілчаними контрабандистами, застосовуючи армію на захист інтересів монополістів-акцизників. «Підпільні шинки, винокурні та корчмарів, що підірвали місцеву монополію, жорстко переслідували. Озброєна охорона не давала жителям і подорожнім провозити до міст куплений деінде алкоголь. Цінова диспропорція перетворювала конкуренцію між державними монополістами й поміщицькими орендарями-шинкарями на справжню горілчану війну.

Більшість власників містечок у смузі осілості становили поляки, тому підірвати їхні прибутки означало підірвати їхню політичну вагу. Замість того, щоби звільнити торгівлю горілкою від обмежень, російська влада намагалася звільнити торгівлю горілкою від євреїв» [26, с 19]. Ці ініціативи призвели до швидкого зростання населення у штетлах і погіршення

тамтешньої економічної ситуації. Одночасно влада утверджувала уявлення, ніби євреї спонукали російських селян до випивки, що стало одним із головних елементів антиєврейської пропаганди кінця XIX ст.

Антисемітський образ перенаселеного штетла і єврея, котрий шкодить християнам, — один із наслідків кампанії тодішньої влади проти польської шляхти. Містечкові євреї стали безпосередніми жертвами цієї кампанії. Набагато пізніше їх повністю усунули від торгівлі алкоголем.

Через кілька років антисемітська пропаганда скористалася періодом лібералізації, який принесла перша революція, і налаштувала селян проти євреїв, які нібито їх споювали.

«У Радянські часи їдальні, чайні та буфети мали перетворитися у робітничі клуби, котрі б проводили культурно-освітню і пропагандистську роботу. Використовуючи ці заклади, влада намагалася відлучити робітників від сімейного харчування на дому й призвичаїти їх до нового побуту». Вони мали налагоджувати співробітництво з іншими громадськими організаціями, але в першу чергу — зі споживчою кооперацією та діяти під керівництвом Всеукраїнського об'єднання народного харчування «Укрнархарч», організованого 30 березня 1930 р. при Народному комісаріаті торгівлі УСРР.

У 1927 р. в країні була оголошена «війна кухням». На зміну сімейному харчуванню мало прийти громадське. «Основними формами громадських їдалень мали стати кооперативні — «шахтні», «фабричні» та «заводські», а також «домові» або так звані «самодіяльні». Завдяки їх організації влада намагалася вирішити проблему наближення закладів громадського харчування до місця проживання й роботи людей» [25, с 1].

Фабрично-заводские робітники поділялися на три основні пласти: кваліфіковані робітники, що становлять еліту даної соціальної страти, робітники масових професій, чия чисельність згодом стала визначальною, та низькокваліфіковані робітники.

Рекрутування у нову соціальну групу здійснювалося переважно із селян

і міщан-ремісників (інші стани у структурі робітників були представлені несуттєво). Багатослівність загону фабрично-заводських робітників визначила специфіку обрядових форм життя робітників.

В радянські часи збереглося пихате ставлення «фабричних» до «селянської мужви», котре панувало у дореволюційний період. На повсякденному рівні формувалося ставлення до селянина як до особи другорядної. Із проголошенням політики «ліквідації куркульства як класу» протиріччя між кадровими робітниками та вихідцями із селян загострилися. Влада всіляко намагалася залучити міських робітників до політичного контролю за колишніми селянами, котрі зазвичай засуджували антиселянську аграрну політику сталінського керівництва [13, с 104]. За таких умов у трудових колективах посилювалася політична недовіра кадрових робітників до вихідців із сіл [43, с. 105]. Через нерозвиненість мережі громадських їдалень у робітничому середовищі переважало домашнє сімейне харчування. «Робітники-одинаки, що мешкали разом у гуртожитках, звичайно об'єднувалися у так звані «артільні комуни» для спільного ведення господарства. Незадоволення відвідувачів поганим сервісом, мізерними порціями та несмачною їжею призводило до постійних конфліктів їх з працівниками їдалень. З'ясування стосунків між ними звичайно переростало у взаємні образи, а іноді — в бійки.

Плакати з закликами до толерантності та ввічливості викликали іронію відвідувачів не тільки через суржик, на якому вони часто-густо були написані, а й через неможливість відповідної поведінки в їдальнях, де панував тотальний дефіцит. На членів столкомів покладалася контроль за якістю обслуговування працівників прикріплених підприємств, а також за харчем, гігієною та взагалі порядком у їдальнях. Під гаслом підвищення культури харчування вони мали розгорнути нищівну боротьбу з артільним харчуванням у гуртожитках, котра отримала назву «боротьби з чанами». Під час кампанії знешкодження кухарів-шкідників від репресій постраждало чимало працівників

громадського харчування, котрі крали продукти на виробництві задля рятування від голоду непрацюючих членів своїх родин — так званих «утриманців». «Серед «несунів» були й такі, які крали для продажу продуктів на чорному ринку, аби придбати на виручені гроші дефіцитні промтовари, чи підготовували працівників закладів побутового обслуговування та кооперативних розподільників, котрі розраховалися за безкоштовне харчування промтоварами та послугами» [13, с 160].

Як бачимо, невдалі спроби маніпуляцій суб'єктів дозвілєвого простору в сфері питних закладів та гастрономії задля досягнення корекції образу життя (а слідом ментальності) людини можуть призвести до неможливості задовольнити потреби мас (це стосується не тільки споживачів, але й працівників та орендарів). Для пояснення цього стану однією з стратегій виступає «пошук крайнього» — це справедливо і для збіднілих штетлів та єврейських погромів, і для страждаючих від дефіциту продукції працівників радянської доби, яких призивали боротися з кухарями-«несунами».

Висновки до Розділу 1

На підставі проведеного за першим розділом дослідження автор дійшов до наступних висновків:

1. Протягом історії сприйняття повсякденності, відбулася певна еволюція: від лише базового повсякдення людського буття повсякденність розвилася та набула рис культури, наблизившись як до масової, так і до високої культури

2. Зміна ставлення до вільного часу історично пов'язано зі зміною моделі часосприйняття, економічним прогресом, кризами у суспільстві.

3. Відмінність між вільним часом і дозволями є досить розмитим, але, безперечно, вільний час відокремлен від повсякденності, як дозволя відокремлене від праці.

4. Питні заклади відносяться — частина системи громадського харчування, якій характерна концентрація своїх дій задля реалізації алкогольних напоїв.

5. Взаємодія суб'єктів дозволлевого простору — не просто комплекс дій, який породжує товарно-грошові відносини та призводить до поповнення держбюджету шляхом задовільнення потреб кінцевого споживача; це простір, учасники якого у прагненні заволодіти ним інколи застосовують найтонші інструменти, такі як антисеміцька політика чи підлаштовування споживача до інакшого графіку, обумовленому відмінним релігійним життям.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ ЗМІНИ, ЩО МАЛИ ВПЛИВ НА ДОЗВІЛЛЄВУ КУЛЬТУРУ ПИТНИХ ЗАКЛАДІВ

2.1 Зміни законодавства, які мали вплив на питні заклади.

У середину XVII ст. гральна діяльність виходить на новий рубіж. Варто зазначити, що новим явищем у порівнянні з попереднім часом у розвитку грального бізнесу було посилення зв'язку з ринком. Велике значення набули ярмарки, що постійно збираються, що сприяло розвитку соціальної сфери. У районах ярмарків та ринків зводилися питні будинки, проводилися свята карнавального типу, виступи труп. Пропорційно розвитку торгівлі, зростала кількість місць для проведення азартних ігор у районах ярмарків, у зв'язку з цим почастишали випадки крадіжок, шахрайств, нападів та вбивств. У приклад можна навести найбільший картковий притон середини позаминулого століття розташовувався в готелі «Люнівер» на Хрещатику. Щоночі ресторан на першому поверсі перетворювався на клуб, де жертвами шулерів ставали довірливі громадяни, частіше — приїжджі [1]. Найбільшу азартні ігри викликали зацікавленість у служивого люд. Ігри в карти серед солдатів та інших військовослужбовців призводили до програшу обмундирування та озброєння. Як наслідок, гра часто переростала в бійки, провокувала грабіж.

Погіршення криміногенної обстановки підштовхнуло державу на вжиття нових заходів протидії негативним соціально-економічним наслідкам поширення азартних ігор. У виданні «Укладення» 1649 р. заборона на азартні ігри знайшла своє відображення. крадіжки та вбивства, їй супроводжувало нестримне пияцтво та низький моральний рівень поведінки.

З виданням у 1696 та 1717 рр. Указів Петра Великого військовому та простому люду були заборонені ігри на гроші, амуніцію та зброю під час військових походів. Відмічалася деяка лібералізація після прийняття Указа від 16 червня 1761 р., у результаті чого була запропонована перша класифікація азартних ігор, які були поділені на дві категорії: заборонені азартні ігри, в які нікому не можна було грати, окрім як у палацах «Її Імператорської Величності», та інші карткові ігри, в які дозволялося грати лише дворянських будинках на малі суми грошей. Дефініцію азартних ігор було закріплено у параграфі 67 «Устава благочестия». Карткові борги за забороненими іграми визнавалися недійсними. Запроваджувалися штрафні санкції за участь у забороненій грі у розмірі двох річних платень. Професійні гравці, власники та відвідувачі гральних будинків, кредитори та шулери піддавалися кримінальній відповідальності.

У 1844 році за наказом в містах Царства Польського кількість шинків була суттєво обмежена, а отримати дозвіл на їх відкриття було значно важче, ніж раніше. У кожній корчмі мав бути вивішений розпорядок. Покупцям дозволялося подавати лише горілку визначеної міцності, а продавати міцні напої чи так звану горілку вони не могли. Приміщення мали зачинитися одразу о 22:00.

Всі азартні ігри, особливо карти та кості, були заборонені, оркестр міг грати для гостей лише в неділю чи свята. Однак не стільки суворі адміністративні правила, скільки досить значне підвищення цін на горілку спричинили значне скорочення відвідуваності шинків після 1844 року. Багато з них тоді також були закриті.

Після наказу 1844 року, коли багато питних закладів було закрито, на їх місці побудували пивні. Їхня внутрішня структура мало чим відрізнялася. У містах прусського поділу, а також у деяких міських центрах Королівства Польського чи Галичини, де проживало велике німецьке населення, було багато пивних, влаштованих і організованих за типовими німецькими

зразками. Але дуже часто таке місце було пивною лише за назвою. Там же спокійно продавали горілку.

З 1861 р. заклади трактирного промислу мали право відкривати фактично люди всіх станів: купці всіх гільдій, міщани, селяни, які торгують за торговими свідченнями. Обмеження могли бути лише у разі минулих судимостей передбачуваного власника. Не заборонялося одній людині мати кілька трактирних закладів — різних чи однотипних. В селищах, де відбуваються волосні або мирські сходи, продаж розпивки заборонялася в ці дні до закінчення сходів.

У 1861–1863 рр. проведено дві взаємопов'язані реформи, що змінили вигляд як сфери громадського харчування, так і споживання алкоголю. Положення про питний збір 4 липня 1861 ліквідувало відкupu, вводило акцизну систему при вільних виробництві та продажу алкогольних виробів. Відповідно до цього змінювалося і становище закладів трактирного промислу.

Положення про трактирні заклади, яке в повному обсязі вводилося з 1 січня 1863 р., скасовувало систему трактирних відкупів, що існувала, обмеження на кількість самих закладів і на асортимент поданих напоїв і страв. Гра в більярд із XVIII ст. була предметом ретельного регулювання. Дозвіл потрібно отримати на кожен більярдний стіл.

За правилами про роздрібний продаж напоїв «питній будинок» з 1 січня 1886 р. зникав з громадського побуту; основним місцем продажу алкоголю ставали винні крамниці, які торгували тільки на виніс. Заклади з роздрібним продажем міцних напоїв не можна було відкривати ближче 40 сажнів від храму, монастиря, каплиці, молитовного будинку, мечеті та цвинтаря, а також від будівлі, що займаються казармами, в'язницями, навчальними закладами, лікарнями та богадельнями, волосними правліннями тільки вони не знаходяться в приміщеннях, що оренднуються. З 1868 р. те саме правило застосовано щодо палаців імператорського прізвища та імператорських театрів.

Право за яким селяни мали владу у 1890-х рр. над казенним продажом питій («винної монополії») і одночасно практикували стягнення плати з передбачуваного кабатника за позитивне рішення у питанні відкриття у селі місця торгівлі спиртним було втрачено з введенням наприкінці ХІХ століття на території України державної монополії. Закон 1885 відібрав у селян право дозволяти продаж алкогольних напоїв, залишивши право забороняти таку. Сільські жителі сприйняли це як суттєве обмеження і без того, що не відрізнялися достатком.

З 1898 р. питним закладам заборонялося працювати на час призову новобранців до збройних сил, військових маневрів, великих загальнодержавних свят.

Закон про державний промисловий податок 1898 р. вводив поділ місцевостей на класи, а торговельних та промислових підприємств та особистих промислових занять – на розряди.

До I розряду зараховувалися заклади трактирного промислу за такими трьома критеріями: або наймана плата їх приміщення перевищує 5 тис. крб. на рік, або дохідність їх приміщень обчислено для стягування казенного податку з міських нерухомих майна не нижче 5 тис. руб., або спеціальний трактирний збір із цих закладів на користь міста перевищує в столицях 1500 руб., А в інших містах - 1000 руб. на рік.

У II розряд потрапляли заклади з орендою або доходністю приміщень менше 5 тис. руб. або платили міський акцизний збір у столицях - понад 200 руб. і до 1500 руб., А в інших містах — від 200 до 1000 руб. на рік; до цього ж розряду входили всі буфети на першокласних станціях залізниць.

До III рази ряду належали заклади з оборотами нижче за перелічені, а також чайні, кавові та молочні (зі споживанням продуктів на місці), що займали більше однієї кімнати.

До IV — заїжджі та заїжджі двори поза міськими поселеннями без продажу міцних напоїв, тютюну та тютюнових виробів; «однокімнатні» чайні,

кавові та молочні; заклади для продажу лимонаду, сельтерської води та інших прохолодних напоїв. Таким чином, невеликі їстівні крамнички, які не були за статусом трактирними закладами і не сплачували особливий трактирний збір, торгували за промисловими свідченнями IV розряду.

Положенням 1906 про забезпечення нормального відпочинку службовців у торгових закладах, складах і конторах, жіноча прислуга допускалася лише у закладах без міцних напоїв. Швейцари, гардеробники та офіціанти в більшості трактирних закладів навіть на початку ХХ ст. надходили на службу без платні, їх доходом вважалися чайові, причому з офіціантів обов'язково були потрібні грошові застави (за рахунок бою або винесення посуду). У разі руйнування чи шахрайства власника службовці втрачали свої застави.

«Згідно із обов'язковими постановами Ради міністрів для закладів трактирного промислу від 15.11.1906 та 12.09.1907 р. торгівля міцними напоями «на винос» допускалася в будні дні з першого квітня до першого жовтня з восьмої години ранку до сьомої години вечора. У недільні та святкові дні торгівля дозволялася з 12:00 год. – до 17:00 год. Торгівля та робота працюючих в трактирних, пивних лавках та інших закладах, котрі продають їжу та напої для споживання на місці допускалася у будні дні – з 01.04. до 01.10. – з 08:00 год. – до 18:00 год., а з 01.10 – до 01.04. – з 09:00 год. – до 19:00. год. У недільні дні, храмові свята – з 12:00 год. – до 19:00 год». [34]. Дозвіл на оркестріони, грамофони, оркестри, а тим паче концертні номери треба було питати в поліції. Більш категорично влада належала до трактирної «самодіяльності». Гра на гармошці, спів пісень, танці вважалися порушенням громадського порядку, були не лише приводом для залучення поліції, складання протоколів та подальших розглядів у мирового судді, а й підставою для адміністративного закриття закладу.

Новацією в житті шинків і особливо ресторанів стала поява в їхньому правовому полі зобов'язань, пов'язаних з авторськими правами. Стосовно

механічних пристроїв, що відтворюють Положення про авторське право 1911 р. вимагало вживання продукції тільки від фірм-виробників. У складнішому становищі опинялися ресторани з дивертисментом, де був потрібний облік авторських прав у виконанні оркестрової музики, вокальних творів, фейлетонів і куплетів. Закон звільняв від згоди автора музично-драматичних творів лише у разі благодійного виконання чи виконання на народних святах.

З початком Першої світової війни на території України, яка входила в Російську імперію, були введені заборонно-обмежувальні заходи щодо продажу спиртного: заборонялася вільна торгівля міцним алкоголем, а продаж пива і виноградних вин лімітувалась.

У сорокових роках XVIII століття було започатковано організацію терпимості професійного непотребства під час підпорядкування його поліцейському регламенту. Лікарсько-поліцейський нагляд полягав у примусовому огляді піднаглядних жінок та їх примусової ізоляції у разі хвороби, а й у низці заходів виняткової властивості, істотно применшують громадянську повноправність і погіршують економічне становище підлеглих нагляду жінок. Сюди відноситься, перш за все, сама реєстрація повій, у сенсі офіційного зарахування жінки до списків повій, відібрання у зареєстрованої жінки звичайного виду, на проживання та заміна останнього — спеціальним медичним білетом, обмеження свободи пересування піднаглядної повії, сором її у виборі місця проживання і, нарешті, сприяння тому, щоб проституція зосереджувалась у особливих кублах – будинках терпимості. Медичний квиток, що видається зарахованій у списки повій жінці, отримав у побуті дореволюційних років горезвісну назву «жовтого квитка». Будинок терпимості був останнім вузлом прикріплення жінки до проституції.

Умови контролю позбавляли жінку, що рвуться на приватній квартирі, можливості поєднати чесний; умови життя в притоні витравляли в ній найзвичнішу звичку до роботи, руйнували її працездатність, в деяких містах практикувалися і свої спеціальні методи прикріплення жінки до проституції;

велось спостереження, щоб у баваріях, кав'ярнях, шинках, ресторанах та фабриках господарі бралась порука за жіночу прислугу.

Повіям забороняється відвідування публічних балів, маскарадів, винних погребів, шинків, питних закладів та корчем. Поліція часто вдавалася до облав, до затримання на вулицях, у трактирах, порт'єрних та нічліжних будинках жінок, які підозрюються в ухиленні від лікарських оглядів або за підозрою у таємній проституції. За такої грубої міри легко можливі і неодноразово траплялися образи жінок, які невинні у проституції.

Одним із основних моментів у боротьбі міліції з проституцією було розкриття кубла розпусти. Найчастіше кублами були готелі, номери, сімейні лазні. На запитання, в якому стані приходять більшість гостей, у всіх опитаних одна й та сама відповідь: більшість п'яних, багато хто підвипивши; рідко приходять тверезий.

До кінця 1917 р. у більшості регіонів діяла заборона на продаж та вживання не тільки міцних алкогольних напоїв, а й пива, а в деяких та виноградного вина. Поступовий відхід від заборони розпочався лише у 1921–1922 роках.

Проголосивши Третім Універсалом 7 20/7 листопада 1917 р. УНР та її відокремлення від Росії, Центральна Рада та її Генеральний секретаріат відразу зіткнулися з браком готівки, яку нова радянська влада банально припинила підвозити з колишнього імперського Центру до бунтівної України. На засіданні Ради Народних Міністрів 17 квітня 1918 р. розглядався проект постанови про дозвіл продажу коньяку та вина з фруктів і ягід.

«Фіксуючи низьку ефективність закупівлі продовольства в селян за готівкові кошти, представники господарської місії Німеччини та Австро-Угорщини на початку червня 1918 р. звернулися до Ради міністрів із проханням дозволити їм увезення в Україну 400 вагонів горілки. Питання розглядалося на Раді міністрів 5 червня 1918 р. Міністр продовольства вказував, що ідея використання горілки для стимулювання селян у принципі

прийнятна, але спиртне не має використовуватись як прямий платіжний засіб (тобто як бартер). Після тривалого обговорення дев'ятьма голосами проти чотирьох учасники засідання відкинули ідею «спиртного» заохочення дрібних виробників сільськогосподарської продукції спиртовмісною продукцією іноземного виробництва, але не заперечили проти вже запровадженої Міністерством фінансів практики стимулювання здавачів сільськогосподарської продукції горілкою українського виробництва» [23, с. 3].

З 7 жовтня 1920 р. заборонялися азартні ігри в карти, виготовлення самогону та продаж спиртних напоїв. За порушення заборони передбачався штраф у розмірі 60 тисяч гривень або позбавлення волі на термін до кількох місяців.

Відступ військ Директорії та УГА з України супроводжувався пияцтвом у військових. Реквізований алкоголь використовували не лише для поповнення бюджету ЗУНР, а й задля підтримання бойового духу армії. В УГА продовжували дотримуватись австрійських норм видачі рому, коньяку та інших спиртних напоїв особовому складу, встановлених іще цісарським законодавством.

У 1925 р. було дозволено виробництво спиртних напоїв, включаючи горілку міцністю 40 градусів, було введено державну винну монополію. Влада від репресій перейшла до політики експлуатації алкогольних доходів. Цей захід пояснювався необхідністю отримання додаткових коштів для здійснення індустріалізації країни, а також представлялася як спосіб витіснення самогону і подавалася як тимчасова. Починаючи з цього року, у країні спостерігалось різке збільшення споживання спиртного з усіма трагічними наслідками.

11 вересня 1926 р. «Про найближчих заходах у галузі лікувально-попереджувальної та культурно-освітньої роботи з боротьби з алкоголізмом». Відповідно до цієї постанови проведення роботи намічалось за трьома напрямками: систематичне вивчення питання, антиалкогольна санітарно-

освітня робота та організація лікувально-профілактичної допомоги алкоголікам. Особливий акцент було зроблено на санітарній освіті. З цією метою рекомендувалося налагодити випуск відповідної літератури, наочних матеріалів, використовувати можливості періодичного друку та ін.

22 серпня 1941 р. пішла постанова ДКО № 562 «Про введення горілки на постачання в чинній Червоній Армії», яка встановлювала, починаючи з вересня 1941 р. видачу 40-градусної горілки в кількості 100 грамів на день на людину червоноармійцям та начальницькому складу військ першої лінії діючої армії.

У травні 1942 року щоденна роздача горілки припинилася, а норма для бійців частин передової лінії, «мають успіхи у бойових діях», збільшувалася до 200 грамів на людину на день. Решті «наркомівських» сто грам наливали на річницю революційних та загальнонародних свят і в день сформування військової частини.

Проти самогонваріння 7 квітня 1948 р. прийнято Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за виготовлення та зберігання самогону», який значно посилив санкції за цей злочин аж до позбавлення волі на строк від 6 до 7 років з конфіскацією всього або частини майна. За виготовлення самогону без мети збуту також була встановлена кримінальна відповідальність від 1 року до 2-х років замість адміністративної відповідальності, що практикувалася раніше.

У 1958 р. ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР приймають постанову № 1365 «Про зусилляні боротьби з пияцтвом та про наведення порядку у торгівлі міцними спиртними напоями», те, що стало відправною точкою антиалкогольної кампанії.

У 1960 р. до Кримінального Кодексу було внесено ст. 226, яка встановлює кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі терміном до 5 років з конфіскацією майна або посилення за утримання гральних клубів.

26 липня 1966 р. видано Указ Президіуму Верховної Ради СРСР «Про посилення відповідальності за хуліганство», де пияцтво розглядалося як одна з форм хуліганства та каралося до року позбавлення волі.

У 1985 року було прийнято Закон «Про заходи щодо посилення боротьби проти пияцтва та алкоголізму, викорінення самогоноваріння».

Отже автором були розглянуті зміни законодавства, які мали вплив на питні заклади, розкрито їх зміст, а у якості найбільш важливих був виділений вплив на культурно-дозвілєву діяльність людини того часу.

2.2 Важелі неюридичного регулювання споживання спиртних напоїв.

Рівень культури вільного часу визначається наявністю і можливістю вибору виду культурно-дозвілєвої діяльності; ступенем свободи такого вибору, що надається суспільством; розвитком культури як цілісної системи духовного життя; культурно-дозвілєвими потребами; інтересами і ціннісними орієнтаціями населення, його різних груп.

Дозвілля є однією із вагомих складових людського життя. Дозвілля завжди характеризується наповненістю. Ця риса дає уявлення про його внутрішній зміст. Звідси випливає ще одна характеристика – функціональність (дисфункціональність) дозвілля. Або простіше – дозвілля «на благо» і дозвілля «у зло». Треба зазначити, що з другої половини ХХ ст. дозвілля стає самостійною галуззю, яка вивчає значення вільного часу в саморозвитку людини.

Ігнорування реальних інтересів громадян установами дозвілля призводить до виникнення стихійних об'єднань, чия діяльність здійснюється поза соціальним впливом і далеко не завжди сприяє конструктивному розвитку особистості.

Поняття «аномія» в сучасному розумінні вперше використав у своїй роботі «Esquisse d'une morale sans required ni sanction» 1885 р. французький

філософ Ж.М. Гюйо. Він розглядав аномію «як позитивне суспільне явище, прояв індивідуальної свободи та оригінальності» [9, с 1].

Детальний аналіз аномії здійснив відомий французький соціолог Е. Дюркгайм, який у цілому під аномією розумів недостатній ступінь регуляції суспільством поведінки індивідів, тобто надавав їй негативного сенсу. Крім того, він вперше вказав на каузальний зв'язок двох явищ аномії та ескапізму, вважаючи, що уникнення реальності є результатом аномії — особливого стану суспільства, що проявляється в ціннісно-нормативному вакуумі, що викликає сплеск суїцидальної спрямованості. Альтернативні способи пристосування до умов, що існують в макро-або мікросоціумі, що обираються індивідом спонтанно і неусвідомлено, є результатом напружень у соціальній системі [9, с. 2].

Аномія включає феномен культурної апатії по відношенню до стандартів поведінки, що проявляється в індіферентності, цинізмі, моральної втоми, розчаруванні, відмові від афектів, опортунізмі.

Ще один важливий аспект цієї проблеми пов'язаний зі специфічними проявами ескапізму — втечами з дому та бродяжництвом, які прийнято розглядати в рамках девіантної поведінки.

Наслідками аномії є: «суттєве зростання різних форм девіантної поведінки, високий ступінь песимізму, цинізму, недовіри до політичних інститутів. деформації цінностей на індивідуальному та колективному рівнях» [9, с. 2].

Головна претензія до алкоголю полягала у пияцтві, як результаті його зловживання. Враховуючи насиченість XVIII-XIX ст складно не погодитись з кризовими періодами та тендітною економічною стабільністю українських земель. Проте, не можна просто пов'язати девіантний ескапізм з інтелектуальною лінню, фінансовою неспроможністю до елітарного розвитку людини, додавши війни та, як результат, постійні переділи територій та розгроми. Не кожна криза – аномія, не кожна криза призводить до втрати

ідентичності, втрати віри та руйнування соціальних координат.

Саме після Смути та війни з Польщею фіксується безперервне пияцтво дворянства, а у свята – поголовне пияцтво народу. Пияцтво як масове соціальне та культурне, точніше антикультурне, явище не завжди було характерним для стану кризи. Більш того, витoki та еволюція пияцтва перебувають у тісній зв'язку з еволюцією соціально-екологічної кризи XVI–XVII ст., яка за своєю тяжкістю практично не має прецедентів у світовій історії. Отже, з високим ступенем впевненості можна припустити, що пияцтво, що захопило всі верстви населення було, швидше за все, способом відходу не просто від тягарів, але жахів реального життя.

У Польщі пиво було звичайним доповненням до їжі в Кадетські школи. Курсанта 2-го полку піших стрільців, на вечерю, яка складалася з чорного хліба, шматка яловичини і картоплі, крупи або вареників, кожен отримував по півпляшки пива. У меню Головного військового госпіталю у Варшаві також було включено пиво – хворі на суворій діеті мали отримувати на сніданок пиво або молоко. На жаль, щодо харчування бійців у лінійних частинах у джерелах немає інформації про розпивання пива. Що горілки в армії Царства Польського слід зазначити, що, міцний алкоголь солдатам видавали не лише на свята, а включався в нормальну денну порцію їжі [43, с.152].

Улюбленим напоєм уланів був крупник, тобто горілка, приправлена медом і прянощами. Популярним був і аніс. Проте ветерани кампанії 1812 р. із захопленням згадували литовські медовухи, віддаючи їм перевагу перед підляськими та курп'янськими, якими доводилося задовольнятися в Царстві Польському, тобто перевагу надавали солодким і ароматним спиртам. Звичайна горілка була постійним доповненням до їжі, а під час маневрів освіжала та знімала втому.

Військове начальство усвідомлювало наслідки надмірного вживання алкоголю. Положення про обов'язок, порядок і дисципліну включали засудження пияцтва, а також азартних ігор, розпусти, боргів, лінощів,

сварливості та поганої поведінки в суспільстві та з друзями.

Нерідким явищем стало пияцтво під час проходження військової служби. У наказі № 62 від 03.03.1899 р. по Кавказькому полку повідомлялося: «Козак Іван Горнов, п'яний, скакав містом за горілкою на коні військового старшини Чорного, бешкетував, лаяв майданною лайкою людей, що проходили вулицями. Івана Горнова посадити на 2 добу арешту» [45, с. 147].

Нерідко п'ятики військовослужбовців-козаків приймали масовий, колективний характер.

Можна відзначити, що багато офіцерів вважали, що алкоголь в обмежених кількостях позитивно впливає на моральний стан солдатів – кілька чарок горілки дозволяли заспокоїти нерви перед виходом на бойовий рубіж, а у важкі хвилини вселяли в солдатів надію.

Найгостріша проблема зловживання алкоголем стосувалася солдатів, яких повторно призвали на службу, тобто , які кілька років перебували серед мирного населення, переважно в селах [46, с. 149].

У XVI столітті на польських землях почало поширюватися вживання горілки. У нетверезій компанії вважалося справою честі довести товаришів до неприємності, а то й самому довести до такого стану. Також з міркувань економії люди намагалися напиться якомога дешевше. Тому зазвичай пили без закусок, змішували з підігрітим пивом і т. д. У стані алкогольного сп'яніння збудливість селян була значно більшою за звичайну, тому нерідко спалахували різноманітні дебоші. Хоча горілки вживали небагато, але їй приписували різні негативні прояви життя села чи містечка.

Приблизно в другій чверті XIX століття ситуація у Польщі досить суттєво змінилася — поширення горілки мало вплив на специфічну атмосферу польських корчем. Низькі ціни на горілку призвели до того, що селянське населення споживало її у великих кількостях. Причому наслідки вживання міцної горілки були набагато небезпечнішими, ніж наслідки вживання раніше вживаного слабостійкого пива. Жінкам ставало дедалі важче приходити до

корчми. Поступово почав утверджуватися звичай, згідно з яким вони мали з'являтися туди лише в неділю та свята в другій половині дня, коли грав оркестр, або на різноманітні сімейні та річні свята. У корчмі проводили менше часу, ніж раніше. Проте п'яні крики там дедалі частіше траплялися і легко спалахували дикі бійки. Тому автор вважає, що внаслідок вживання дешевої горілки корчма втратила свій колишній характер і набула рис питного притону. Якщо раніше корчма була місцем розваги всього села, де люди часто проводили довгі години за пивом, то тепер вона стала місцем розпивання міцної горілки.

Юридичні заборони — не єдиний варіант державного регулювання питань, пов'язаних з вживанням алкоголю. Державна політика стосовно здорового способу життя, його пропаганда, розвиток науки і медичної обізнаності громадян — усе це мало рівноправний, до нормативного регулювання, вплив по відношенню соціуму до алкоголю. Головною релігією на території України у XVIII - XX ст. було християнство. Саме завдяки церковним ресурсам були створені перші об'єднання, які боролися за тверезість. Проти пияцтва почали виступати багато освічених осіб, як із тогочасної інтелігенції, особливо лікарів, з духовенства.

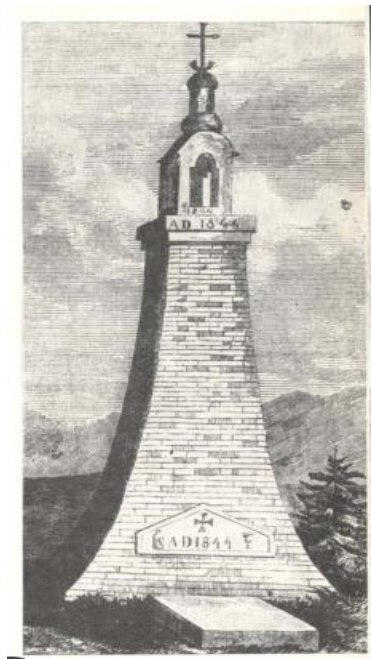

Рисунок 2.1 — надгробок для горілки [43]

Створювалися різні місцеві організації, які боролися з пияцтвом, братства поміркованості і т. д. У Кшешуві, що на заході Галичини, у 1844 р. в рамках боротьби з пияцтвом і корчмарством було споруджено спеціальний надгробок для горілки (рис. 2.1) [43, с. 154].

У 1874 р було організовано Українське суспільство тверезості в селі Дейкалівка Полтавської губернії. Світські суспільства тверезості зазвичай займаються суто зовнішніми акціями – від шумної агітації до потортур зміни законодавства, Але головний напрямок у створенні та діяльності братств тверезості було поставлено «згори».

У 1891 р. було засновано Одеське товариство тверезості, у 1897 р. у Києві відкрилося Південно-Західне товариство тверезості. До їх складу входили головним чином робітники фабрик, ремісники та селяни; установі та роботі товариств тверезості активна участь приймали видатні російські лікарі. У центрі діяльності товариства була надзвичайно активна проповідь тверезого способу життя, що виражалось, наприклад, у організації паломництв та величезних хресних ходів, молитвами народу про звільнення від пияцтва, позабогослужбові бесіди про тверезість, видавалися книги, журнали та газети тверезницької тематики.

Суспільство проводило літературні вечори, створювало виставки та антиалкогольні музеї, народні хори церковного та світського співу, бібліотеки, школи, відкривалися благодійницькі столові та чайні, амбулаторії та лікарні для лікування хворих на алкоголізм.

16 жовтня 1914 р., невдовзі після початку першої світової війни в країні заборони вільного продажу спиртних напоїв («сухого закону»), що дало позитивні результати в перші місяці його дії, потім (особливо у зв'язку з невдачами на фронті) призвело до різкого зростання вживання алкоголю, і

боротьба з цим явищем ніяк не могла бути обмежена заборонними заходами.

Відразу після революції, 1918 р., у зв'язку з прийняттям закону про відокремлення церкви від держави, були закриті і всі інші офіційні тверезницькі братерства і суспільства, оскільки вони були безпосередньо пов'язані з церковними парафіями. Анархія з боку п'яниць, хуліганів та громників вилилась в розгорнулись «винні погроми», лікєро-горілчані підприємства не працювали; разом із цим склалися соціально-психологічні передумови алкоголізації суспільства.

На виїздах у великі міста місцеві органи влади змушені були виставляти військові та міліцейські заслони, а також комендатури з метою вилучення самогону, що ввозився з сіл.

Антиалкогольна просвіта і пропаганда наприкінці 1920-х років набули всеосяжного характеру, охопивши не тільки райони великих підприємств і будівництв. У адаптованих до сільської аудиторії формах ця робота велася у хатах-читальнях, будинках селянина. Антиалкогольні плакати для села, що тяжіли до традиції лубка.

Рисунок 2.2 — фрагмент поліхромії «диявол веде корчмаря до пекла», XVII ст [43].

Honour, Family, Work, Health.
He befriended the bottle and fell into an abyss.
V. O. Pashenko, Ukrainian SSR, 1979
440 x 290 mm

80

This is a shameful union – a slacker + vodka!
V. O. Pashenko, Ukrainian SSR, 1981
440 x 290 mm

81

Рисунок 2.3 — агітаційний плакат (1) [44]

У 1920-х років у роботу над випуском антиалкогольних плакатів включилися медичні консультанти. Боротьба за тверезість о 1920-х до участі залучала навіть діти, але цей захід не був ефективним.

У першій половині 1920-х років боротьба з пияцтвом ще не носила систематичного, планомірного характеру, а проблема ставилася виключно у політичній площині. Побічним результатом жорстких антиалкогольних заходів перших років радянської влади став розвиток чорного ринку самогону та зростання наркоманії.

Рисунок 2.4 — агітаційний плакат (2) [44]

Цікавим є наступний момент: якщо раніше алкогольне зло поставало у фігурі диявола (рис. 2.2), то у радянські часи зловживання демонструється завдяки зображенню занедалої людини, часто у компанії гуманізованої пляшки (рис. 2.3 - 2.4).

Враховуючи вкладені думки автор вважає, що перша проблема полягала у тому, що самогонваріння конкурувало з державою у сфері виробництва алкоголю. Саме самогонваріння, а не пияцтво та алкоголізм як таке спочатку стало мішенню радянської пропаганди.

Народне ставлення до пияцтва було двояким: від розуміння та прощення до категоричного засудження. Монополія поповнювала скарбницю, але одночасно підривала життєві сили народу і цим знижувала доходи скарбниці. Коли у 1920-ті роки. для поповнення скарбниці Сталін повернув відкритий продаж горілки як нову державну політику, це не зустріло у народі ніякого опору.

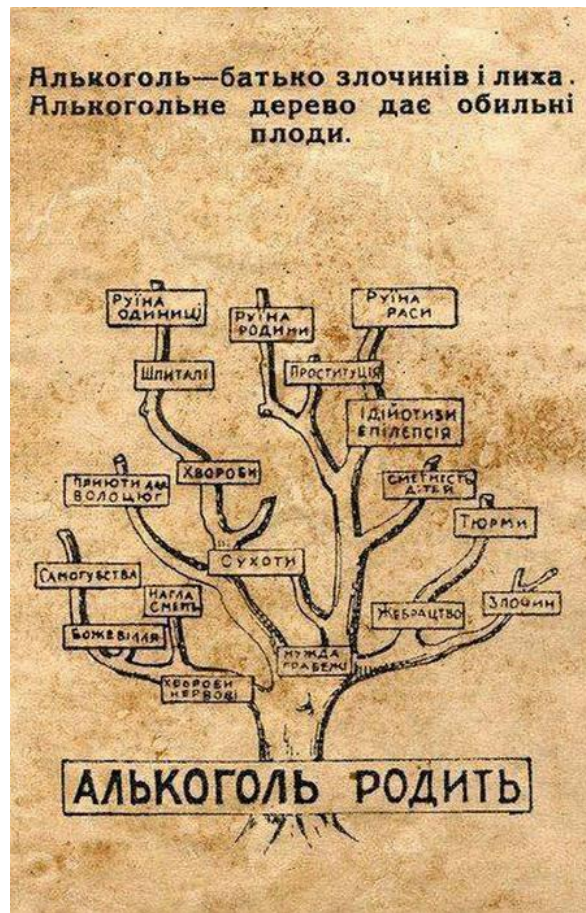

Рисунок 2.5 — антиалкогольна листівка [32]

"Великий вплив на громадськість під час антимонопольної акції ОУН здійснювала через легальні товариства «Просвіту» й «Відродження». На початку 1930 рр. перетворившись у масовий рух товариство «Відродження» поставило своєю головною метою «визволити український народ від впливу алкоголізму та нікотину, вважаючи це визволення конечною підоймою духовного, фізичного й матеріального здвигнення і культурного розвою українського народу». В результаті антимонопольної акції утримання від алкоголю набуло на кілька місяців масового характеру серед українського населення, що спричинило до серйозних втрат польського державного бюджету. ОУН впроваджувала інститут мужів довір'я, на яких покладался обов'язок організувати просвітницьку роботу на селі, зокрема створювати бібліотеки, самоосвітні та мистецькі гуртки, які також працювали в руслі національно-патріотичного виховання»[11]. У якості демонстраційного

агітматеріалу розповсюджувалися плакати та листівки (приклади наведені на рисунках 2.5 і 2.6).

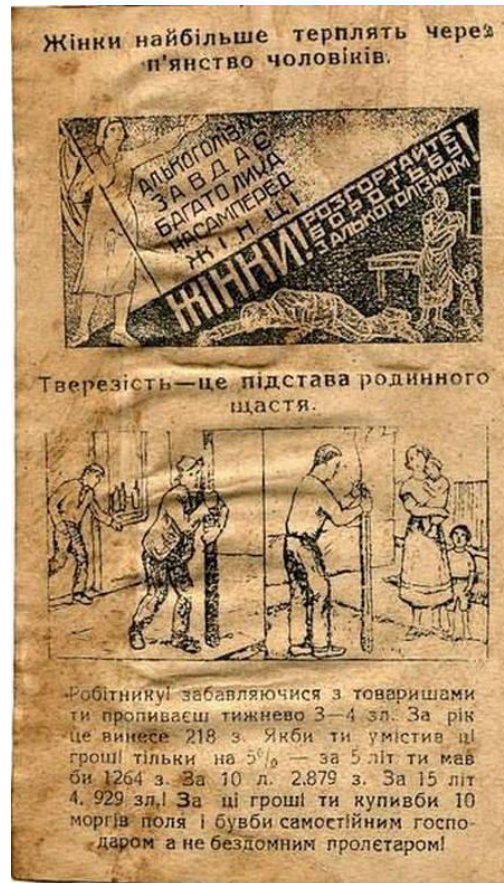

Рисунок 2.6 — антиалкогольна листівка [11]

Антиалкогольний рух ОУН був пов'язаний у тому ж числі з бажанням підірвати вплив та надходження коштів до бюджету Польщі — алкогольного та тютюнового монополіста на українській території. В антиалкогольній політиці ОУН можна побачити продовження курсу, який був узят у минулому столітті греко-католицькою церквою [11].

Перший етап радянської антиалкогольної кампанії пов'язані з ім'ям Н.С. Хрущова (березень 1953 – жовтень 1964 р.). Другий (жовтень 1964 – березень 1985) припадав переважно на час перебування при владі Л.І. Брежнева. Для третього періоду (березень 1985 – 1991 р.), визначальним було запровадження

з так званого «сухого закону» М.С. Горбачевим (травень 1985).

До 1970-х років надходження від алкоголю знову становили третину державних доходів. Одне дослідження показало, що з 1955 по 1979 рік споживання алкоголю зросло більш ніж удвічі до 15,2 літра на людину [47].

В умовах дефіциту коштів та нестачі фахівців, необхідних для організації наркологічної допомоги, санітарна освіта та пропаганда були виправданим засобом вирішення цього питання. Ці заходи відповідали профілактичному принципу радянської охорони здоров'я і водночас були частиною загальної ідеологічної роботи. Медичні витверезники в адміністративному відношенні були підпорядковані органам внутрішніх справ — більшість хворих, які пройшли стаціонарне чи курсове лікування, зникає з поля зору лікаря-нарколога.

Отже, у сукупності, автором було розглянуто та розкрито важелі неюридичного регулювання споживання спиртних напоїв, розкрито зміст антиалкогольної кампанії. Автор вважає, що головна претензія до алкоголю полягала у пияцтві, як результаті його зловживання.

Висновки до Розділу 2

На підставі проведеного у другому розділі дослідження автор прийшов до наступних висновків:

Юридичні зміни більшою мірою зосереджувались на розташуванні питного заклади задля того, щоб знизити соціальну напругу та з більшим успіхом контролювати громадський лад; на особливостях оподаткування.

Крім того, законодавчі акти фіксувались на окремих соціальних групах (як повіях, військові євреї) та видах внутрішньої діяльності (гра музики та азартні ігри). Якщо мова йшла вже про боротьбу з алкоголізмом, вони закріплювали факт існування та повноваження.

До революції неюридичне регулювання більшим чином спиралося на Товариства, які мали релігійну базу, зосереджуючись на поверненні п'ющої людини до Бога та переключення уваги людини на менш деструктивні види дозвілля, у той час, як в радянські часи цей вид регулювання перетворився на залучення до колективної праці, суцільне засудження п'яниці та тунеядця та агітування здорового образу через негативну мотивацію — демонстрацію та висміювання карикатурного алкоголіка. Слід, проте зазначити, що з розвитком наркології з'явилась можливість допомогти хворим на алкоголізм, однак, після зняття гострого стану вони рідко продовжували лікування.

РОЗДІЛ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1 Питні заклади в концепції свят.

Одним із найвищих проявів людського дозвілля на рівні громадських, загальнокультурних потреб є святкове дозвілля. Свято традиційно розцінюється як час, протилежний повсякденності, що порушує рутинний перебіг часу: свято змінюється порядок дня, передбачається виконання специфічних дій, та й емоційно воно переживається зовсім інакше, ніж буденний день. З іншого боку все частіше говорять про щоденне свято, його десакралізацію. У сучасній культурі існує чимало приводів для святкування, які в кращому разі сприймаються як позачерговий вихідний день, а то й просто як тло для рутинної діяльності.

Для дозвілля в сучасному світі характерно його зведення до його декоративно-розважальних, культурно-безплідних форм, деструкція екзистенційної суті свята та стирання відмінностей між повсякденням та святом.

Внутрішній зміст свята не вичерпується формальним відтворенням міфу і не зводиться до простої церемонії. Навіть архаїчне свято – це завжди щось більше, ніж ритуал. У святі людина шукає не повернення до норми, а перебільшення норми. Через те, що дозвілля не може бути вільним ні від соціального впливу та відповідальності перед суспільством, оскільки бути на святі – значить активно брати участь у масових діях.

«Карнавал був тим самим містом, тільки перетвореним, точніше, був перервою, протягом якого місто перетворювалося, щоб потім знову зануритися в рутину повсякденності. На суворо визначений, але циклічно повертаючий відрізок часу, карнавал розкривав «другу сторону» повсякденної дійсності — сторону, яка постійно залишалася в межах досяжності, але зазвичай ховалася з виду, і до неї було заборонено торкатися. Згадка про

відкриття та очікування інших цікавих подій у майбутньому не дозволяла повністю придушити усвідомлення цієї «іншої сторони»» [41, с. 107]

Основними рисами карнавалу як стану та явища є універсальність, амбівалентність, неофіційність та утопізм, бо за своєю ідеєю він всенародний. Поки карнавал відбувається, не може існувати іншого життя.

«Поїздка до «храму споживання» — це зовсім інша справа. Вона схожа на подорож у інший всесвіт, а не на спостереження дивовижного перетворення знайомого світу. Храм споживання <... > може перебувати в місті, але не є його частиною; це тимчасово змінений звичайний світ, а «зовсім інший» світ. Його робить іншим не повну зміну, заперечення чи припинення дії правил, що управляють повсякденністю, як у випадку карнавалу, а демонстрація способу життя, якому повсякденність або перешкоджає, або марно прагне досягти, а доступний він лише для обраних» [41 с. 108]

Вважаючи карнавал феноменом, за яким відбувається перетворення певної території та перехід у стан, відмінний від повсякденного та «храм споживання» — взагалі відмінний світ, можемо побачити, як свято (карнавал) та перетворення села або міста під час нього втягують питний заклад (храм споживання) у свій простір.

Для того, щоб підсилити належність зони простору до дозвілєвого, використовується специфічне естетичне оформлення, символіка, що підсилює сприйняття та створює настрій. У даному випадку це проявлялося у декоруванні питного закладу ззовні та всередині.

Танці влаштовувалися в сільських корчмах у неділю чи святковий день. Музиканти іноді отримували від корчми невелику винагороду, але зазвичай вона обмежувалася лише частуванням, рясно приправленим алкоголем, а плату за гру збирали безпосередньо з гостей, що зібралися в корчмі.

Ще корчма була місцем, де відбувалися різноманітні родинні свята. Найчастіше невелика селянська хата не могла вмістити велику кількість учасників весілля, хрестин чи поминків і тому доводилося використовувати

більшу будівлю корчми.

Обряди, родинного циклу як складова частина свята, поділяються на «весільний, поховальний, родильний, у порівнянні з давніми мисливськими ритуалами — тотемним святом і обрядом ініціації. Визначивши об'єкти кожного з обрядів, особу каталізатора, «своїх» і «чужих» учасників, місце кордону зі світом небіжчиків, дослідник доводить, що всі ритуали мають єдине коріння й національна обрядовість являє собою трансформацію на землеробському ґрунті давніх обрядових дій, пов'язаних із мисливським світоглядом. Дана форма дослідження дала достатньо плідний результат і може бути розширена виявленням інших складових елементів у зазначених ритуалах» [18].

Велике значення мають спосіб організації та характер проведення святкової трапези, які полягають у регламентованому місцевою традицією наборі обрядових страв та напоїв, порядку їх винесення та подачі на стіл, формах частування, а також у приуроченості до того чи іншого моменту різноманітних фольклорних текстів: закликання гостей до чарочки, велич учасників застілля, приспівування сімейних пар, побажання та ін.

Застільна розмова є неодмінна частина застільної комунікації – це частина елітарного типу спілкування, етикетно-ритуалізовані висловлювання, які мають певні жанрові фактори (фактор комунікативної інтенції, фактор комунікантів, фактор утримання та ін.) Частування пивом, наприклад, була головною подією святкового застілля під час братчини.

На території Лівобережної України на початок XVIII ст. вже існували досить сталі застільні традиції з формалізацією типів і практик. Традиційні обрядові застілля були дуже добре регламентовані, а от світський сегмент цих практик постійно еволюціонував під впливом зовнішніх факторів. Російською новацією було відзначення публічним застіллями іменин, яке за п'ять-десять років набула абсолютно сталих форм. Ця новація увійшла в практику не тільки світських, а й духовних осіб. Для імперії, очевидно, було природним

влаштувати застілля на відзначення святкових подій царської родини; тривалий час українці до цього не залучались.

Не менш важливими були бенкети на «раді тазоіменитства Єя Величиства», де обов'язковим також було гарно випити. «Очевидно ступінь сп'яніння запрошених мав підтверджувати особисту лояльність. Не можна сказати, що алкоголем не зловживали, але на подібних бенкетах упитися до безпам'ятства не тільки виглядало політкоректно, але й очевидно всіляко заохочувалось з боку російських представників. В результаті цього рік від року ступінь сп'яніння гостей зростав. Такі бенкети, поза сумнівом, слугували засобом легітимізації та утвердження влади російських царів, принаймні в очах козацької старшини» [28, с. 3].

У 20ті р. в Україні почали розповсюджуватися радянські свята. Завдяки державним святам, забезпечувалося формування нової громадянської ідентичності, тому важлива роль приділяється їх ідейному наповненню та методиці проведення для «формування поваги до органів влади, утвердження ідеологічних стереотипів та політичних цінностей» [36].

Ю. Слуцька розглядає радянські ритуали як компонент державотворення та один із найпотужніших ідеологічних засобів, а головною функцією радянської обрядовості визначає подолання релігійності.

«Виділяють три типи радянських свят:

1) свято-реконструкція (обґрунтовує теперішнє через сакралізацію і репрезентацію минулого) — найважливіша група свят, що пов'язані із становленням держави, обумовлює основи світопорядку і впливає на формування ідентичності;

2) свято-витіснення, покликане витіснити з культурної пам'яті певні фрагменти минулого за рахунок їх «виключення» та/або «заміни» символічно переробленої історичної події;

3) свято-закріплення, що має затверджувати вже існуючий світопорядок за допомогою додаткового повторення основних цінностей» [36, с. 3].

Ідеологічним завданням цих свят, як і всієї агітаційно-пропагандистської роботи, у фронтовій та прифронтовій зоні було підвищення культурного рівня мас, та вироблення свідомого відношення до поточного моменту.

«Із дореволюційних свят більшовиками визнавався Новий рік (1 січня), а постановою від 2 грудня 1918 р. встановлювалися нові державні свята: День 9 січня 1905 року (22 січня), День повалення самодержавства (12 березня), День Паризької комуни (18 березня), День Інтернаціоналу (1 травня), День пролетарської революції (7 листопада). З переходом до непу в Україні продовжувалося відзначення офіційних подій, пов'язаних з діяльністю Комуністичного Інтернаціоналу, для організації яких надходили циркулярні розпорядження ЦК РКП стосовно форми, змісту, ідеологічного наповнення заходів. Поступово оформлювалася концепція святкувань 1 травня як Міжнародного пролетарського свята. При його проведенні рекомендувалося, з одного боку, акцентувати увагу на міжнародних подіях пролетарського характеру, з другого, – поширювати ідею єдності пролетаріату і селянства, пролетаріату і Червоної армії. У Пасхальні дні святкування мало відволікати від релігійних заходів»[36, с 7].

Обряди призводять до масового виникнення стереотипних форм поведінки, а разом з ними – прилучення до нормативних вимог, що є домінуючими у певній системі. Дуже важливо, що обряди впливають не лише на розум, а й почуття учасників. З перших днів радянські органи почали впроваджувати державні свята, за допомогою яких найбільш зручно популяризувати офіційну владу, закріплювати певні ідеологічні стереотипи, формувати повагу до державних органів, іншими словами – формувати радянську ідентичність.

Праця, хоч і виступає антагоністом свята, також виконує комунікативну функцію. Будь-яка людина починає приймати участь в корпоративних заходах з раннього віку: ранок у дитячому садку, а потім вечора в школі, в університеті,

і на кінець – корпоративні свята на роботі. Встановлення позитивних відносин у робочому колективі є важливим для підтримки працеспроможності працівників. Найчастіше для цього використовуються корпоративи.

Найбільш типовими причинами проведення корпоративів є: роз'єднаність колективу, нездатність працювати в команді, співробітники погано знайомі один з одним, їм незатишно, вище керівництво компанії «невидимо», його роль незрозуміла, посилення негативного впливу неформальних лідерів, низький рівень лояльності співробітників, нестача уваги окремим категоріям співробітників; працівники філій протиставляють себе головному офісу, недостатня мотивація співробітників, низький рівень корпоративної культури. Друге за частотою місце проведення корпоративу після, власне самого офісу — бар або ресторан.

«Червоні дні календаря, насамперед головне радянське свято — День Великої Жовтневої революції, ставали справжніми святами для шлунку радянських робітників, які мешкали у великих містах і промислових центрах. Наприклад, у 1933 р. на дні жовтневих свят (6 та 7 листопада) всі продовольчі магазини Харкова, Одеси, Києва, Дніпропетровська й Донбасу безперебійно забезпечувалися продуктами. Надходили у продаж і гостродефіцитні товари — сіль, гірчиця, оцет, цигарки, а також горілка. Щоб усі встигли отоваритися, магазини працювали на дві години довше, ніж звичайно, а у передсвятковий день — до 12-ої ночі. Заздалегідь готувалися до свят також підприємства громадського харчування. Всі вони були побілені, прибрані, котли на кухнях полуджені, посуд помитий та вичищений, а спецодяг обслуговуючого персоналу — випраний і випрасуваний. Особлива увага приділялася якості їжі, насамперед у торговельних точках, розташованих уздовж шляху демонстрацій. На вулицях, по котрих пересувалася колони, організовувався продаж безалкогольних напоїв, бутербродів із ковбасою, шинкою, сиром та французьких булок, яких у звичайні дні в продажу не було. У будні в їдальнях на противагу святам було голодно, тісно, брудно, холодно й незатишно. В тих,

що знаходились на околицях, зазвичай стояли голі столи та лавки, вікна були без квітів і порт'єр, а стіни, замість картин, прикрашали плакати й портрети вождів». Через неохайність поварів до їжі нерідко потрапляли «мотузки, шматки мішкщини, медичних бинтів» та інший мотлох [38].

На основі всього вищезазначеного, автор прийшов до висновку, що свято, в центрі якого знаходиться питний заклад, поглинає його місце станом своєї зміненої дійсності; свята використовуються для трансляції традицій та задля ідентифікування та ініціювання; свято — це сфера духовного, яка не може пустувати, і в разі руйнівних змін потребує заповнення — державна політика може спрямовуватись на донесення зручних наративів через святкування, завдяки комунікативній функції дозвілля (в даному випадку мова йдеться про масовий характер).

3.2 Питні заклади як місця зустрічі та творчих вечорів.

З точки зору психології, «людина отримує особливого роду задоволення, якщо вона відчуває себе інтегральною частиною якої-небудь групи, колективу, переживає ті ж почуття, заражається загальним настроєм. Ідентична емоційна реакція, що продукується декількома суб'єктами одночасно, служить потужною стимул-реакцією групоутворення. Люди, що однаково відчувають, випробовують симпатію один до одного, відповідно і заряджаються настроєм один від одного» [3, с 23] .

Дозвіллі заняття передбачають особливий характер спілкування учасників. На дозвіллі люди прагнуть до вивільнення від власного повсякденного функціонального статусу. У вільний час учасники культурної діяльності намагаються змінити своє традиційне оточення, знайти нову референтну групу. «Спілкування під час вільної діяльності створює умови для оновлення мікро-середовища, відкриває простір для безпосередньо емоційних проявів особи» [24, с 35].

Товариська бесіда як прояв дозвілля – процес невимушеного

міжособистісного спілкування, в ході якого відбувається обмін інформацією, судженнями, умовиводами. Цей вид дозвілля спрямований на задоволення потреб особи як соціально створеного об'єкту, продукту певної історичної формації і, одночасно, мислячого індивіду, якому притаманні певні особистісні потреби і почуття [24, с. 37].

Дозвіллеві контакти сприяють збагаченню емоційного життя особи, розширенню кола емоційних контактів. Адже дозвіллове спілкування відбувається на інтимно-емоційному рівні, спрямоване відтворення у повсякденних стосунках основних постулатів загальнолюдської моралі.

Мета вільної товариської бесіди полягає в створенні умов для емоційного самовиразу, обміну враження спостереженнями від тієї чи іншої події. Цей вид дозвілля сприяє встановленню міжособистісних контактів, ствердженню позитивного світосприйняття. Він суттєво впливає на загальний емоційний стан особи, відбивається у всіх сферах її життєдіяльності. «Локальна солідарність — це відчуття єднання, що виникає у людей, які потрапили тимчасово в загальну ситуацію, в загальний фрагмент простору; момент душевного єднання зберігається в пам'яті, служить ідеалом, до якого прагнуть люди у стосунках» [3, с. 19].

«Індивід, що приходять в заклад культури після трудового дня, не завжди здатний до напруженої розумової та творчої діяльності. Головним для нього стають рекреаційні потреби, які реципієнт задовольняє включаючись у порівняно легкі за змістом культурно-дозвіллеві заходи та заняття. В час дозвілля особистість переключається на більш легкі, порівняно з працею, види діяльності, що мають напівігровий чи ігровий характер, характеризується відсутністю чіткого регламенту й правил» [3, с 36].

У XV-XVIII століттях у польських містах дедалі більше стає корчем, де мандрівний шляхтич чи купець міг не лише пообідати, а й зупинитися на ночівлю чи навіть на довше. Роль корчми в житті колишнього села була дуже важливою, вона виконувала різні функції.

Часто корчма була місцем продажу не лише алкогольних напоїв, а й інших необхідних селянину товарів, таких як сіль, оселедець, навіть цвяхи тощо. Тут селянин міг продавати й частину продукції свого господарства. Нарешті, це було єдине місце розваг у сільській місцевості.

Корчма була також своєрідною нотаріальною конторою. Тут оформлялись і закріплювались могоричем всілякі договори, угоди. У неділю все село веселилося в корчмі. Під звуки сільського оркестру тут влаштовувалися хороводи, зазвичай проводили засідання суду і сільська управа.

У промислових поселеннях створювався особливий тип таверн або ресторанів, орієнтованих на клієнтуру робітничого класу. Інколи цей тип закладів мав специфічний характер, наприклад, це були таверни, призначені для простих робітників, або ресторани для високооплачуваних фабричних майстрів, які вважали себе робітничою аристократією. Іноді, знову ж таки, якщо в селищі чи місті працювало два чи більше промислових заводів, шинок чи ресторан, розташований поблизу даного заводу, вважалися місцем зустрічі лише для працюючих там робітників, а робітника з іншого заводу обслуговували дуже неохоче, а іноді йому навіть прямо відмовляли [43, с.179].

«Для мешканців містечка корчми та шинки втілювали світські зв'язки: соціальні, психологічні, економічні, фінансові й інформаційні. Корчма функціонувала як кабінет психоаналітика, рекламне бюро, клуб і бар. Тут обговорювали справи, шукали роботу, домовлялися про спільну торгівлю, складали ціни, торгували, купували провізію й галантерею, сваталися, міняли коней, ремонтували вози, позичали та брали позики, ночували дорогою на ярмарок, ділилися новинами, наймали слуг або селян на тимчасові роботи, грали в більярд і карти, слухали балачки російських офіцерів і польської шляхти про політику, спостерігали за модою та християнськими весіллями, співали пісень і слухали музику — ну і, зрештою, їли, пили, курили й танцювали» [20, с. 2].

У міжвоєнний період кількість приміщень трактирного типу значно зменшилася. Відносно більшість із них будувалось в малих містечках і на околицях великих міст. Проте все частіше вони змінювали назву на ресторани, а слово «шинок» стало синонімом питної ями, і ставити його на вивісці не годилося, але ресторани мали зовсім інший характер.

Нерідко це були старі шинки, куди приходили найбільш бідні клієнти випити горілки чи пива та закусити ковбасою. Іноді, незважаючи на гідну назву ресторану, це були бари, де збиралася кримінальна спільнота і де в разі бійки легко могли бути пограбованими або навіть вбитими.

За часів Другої Речі Посполитої з'явився новий тип приміщень для танців. Витоки цього закладу можна простежити в старих корчмах, де також влаштовувалися танці.

У другій половині XVIII століття великою популярністю користувалися публічні ігри в масках — редути. Вони організовувалися як у Варшаві, так і в ряді інших великих, а часом і середніх міст, у різних типах великих залів, тобто у більших закладах громадського харчування, орендованих палацах, театральних залах і в дерев'яних павільйонах, побудованих спеціально для цієї мети, у пристосованих колишніх каретних будинках і стайнях. Деякі з редутив навіть продавали по кілька тисяч квитків. Там розважалися представники буржуазії, дворянства і навіть аристократії. Що ж, у кожному місці, де проходив редут, був буфет, а то й кілька буфетів, де можна було купити прохолодні напої, лікери і навіть гарячі страви за дуже дорогою ціною.

У XIX — на початку XX століття в багатьох ресторанах, особливо тих, які розраховані на бідну клієнтуру чи «підземне» середовище, танцювали під звуки спеціального оркестру або навіть просто піаніста, який грав для танцю. «Краще суспільство» уникало такого типу приміщень, а в міжвоєнні роки, за зразком із Заходу, так звані файфи (від англійського виразу «п'ять годин»), післяобідні танці з 5 до 7 вечора або з 15 до 18 години, або вечірні танці, іноді тривають до ранку. Навіть найвишуканіші люди повинні були відвідати

подібне місце для танців.

Танці проходили лише в окремих ресторанах чи кафе. Зазвичай вони відкривалися пізно вдень і призначалися лише для танцювальної публіки. У деяких з них на вході потрібно було купувати досить дорогий, на той час, споживчий квиток. У деяких із таких закладів вечорами за спеціальними столиками сиділи танцюристи, які зазвичай отримували від власників додатковий відсоток від рахунків, сплачених кавалерами, що запрошували їх до столиків. Тому в інтересах танцівниць було, щоб їхній супутник замовляв якомога більше із найдорожчих страв і напоїв. У деяких місцях також працювали танцюристи, які за спеціальну плату просили танцювати жінок, які туди приходили.

На польських землях чимось проміжним між рестораном і театром були т. зв сади. Наприкінці XIX ст. їх кількість почала зменшуватися. У такому місці на сцені відбувалося вар'єте, а в дуже великих перервах глядачі смакували пивом і закусками за фуршетом. Подекуди в залі для глядачів стояли столики, за якими в перервах між виступами артистів подавали замовлених страв. Сатирики висміювали переважно примітивних рестораторів, які, не маючи кваліфікації, перетворювалися на меценатів, які диктували програмні вказівки керівникам акторських труп.

Театри мініатюр та кабаре склали серйозну конкуренцію класичному театру, на початку 10-х років XX ст. Спершу за театрами мініатюр закріпилася лише розважальна функція, проте така точка зору була поверховою. «Самі представники видовищного мистецтва та критики мініатюр поряд з розважальною виділяли ще естетичну й виховну функції» [10, с. 6].

Етимологічно назва «кабаре» так чи інше пов'язується з питними закладами, тому не дивно, що вистави перших кабаре відбувалися в кабаках, трактирах та ресторанах.

Збільшення кількості мандрівників, чи то з діловими чи професійними цілями, чи з туристичною метою, вплинуло на розвиток готельної індустрії,

яка все ще була тісно пов'язана з гастрономією. Рідко хто подорожував власними кіньми, через що стародавній тип постійних дворів зник. Автомобілі використовувалися все частіше, тому більші готелі будували спеціальні гаражі для своїх гостей.

У цей час на польській території серед біднішого населення великих міст були так звані танцювальні зали. Вони являли собою поєднання танцювального закладу та закладу громадського харчування. Дорожчі, призначені для «кращої» клієнтури, розташовувалися в спеціальних приміщеннях. Це були великі кімнати, в яких оркестр грав музику для танців, і бічні кімнати, в яких були буфети, досить рясно укомплектовані їжею та напоями [43, с. 105]. Пивні стали новим типом приміщень, значно дешевших і розрахованих переважно на клієнтуру середнього класу. Вони стали популярними в польських землях, головним чином наприкінці XVIII ст., були організовані та оформлені в німецькому стилі, а пиво подавалося в спеціальних кухнях. У деяких пивних також були доріжки для боулінгу, де можна було розважитися боулінгом, який ставав дедалі популярнішим, особливо в середніх класах.

Популярність театрів мініатюр та кабаре серед мешканців була вражаючою. У певні роки славилися антрепризи театру «Мініатюр», Малого театру, Великого Рішельєвського театру, «Усмішки» (Одеса), Художнього театру мініатюр О. Кручиніна, Інтимного театру, «Кривого Джиммі» (Київ), харківських театрів мініатюр С. Сарматова, І. Пельтцера та ін. Мініатюрна «лихоманка» охопила не лише великі театральні центри, а й провінційні міста України.

Отже популярність театрів малих форм пояснювалася їх унікальною здатністю за допомогою сценічного гумору послаблювати, а часомі знімати той шлейф негативних емоцій, що накопичувався в психіці людини.

На початку Першої світової війни багато театрів-кабаре і мініатюр закрилися, як такі, що не відповідають настроям у суспільстві. У Львові у цей

період, коли міський театр не працював, у приміщеннях казино «Bristol» та «Cassino de Paris» демонструвалися вистави на кшталт театрів мініатюр: одноактівки, фарси, оперети, розбавлені дивертисментом. Після жовтня 1917 р. нова публіка, що заповнила зали, часто не приймала дотепності і глузування, вимагала «революційної» тематики. У 1920 р. більшовицька влада усвідомила необхідність заборони театрів некерованого мініатюр-жанру.

Заслуга театрів малих форм була в тому, що вони знайшли ту спільну нішу для різнорідної аудиторії, яка була відсутня в драматичному театрі. У подібних закладах практично стиралися соціальні грані, що, по суті, відповідає духу часу, а звернення до масової публіки, яку об'єднувала спільна доля та настрої епохи, стало безсумнівним новаторством. Театр мініатюр, як жанр «другого сорту», відчув необхідність масової публіки в культурі та зміг реалізувати її духовні потреби; бажання бути цікавим для всіх, а не для когось конкретно.

У 30-х з'являється термін «субкультура». Появу субкультури пов'язують з економічними змінами, які утворилися як наслідок процесу урбанізації. Виникша нестабільність у соціальних відносинах, посилена війнами та технологічними інноваціями, призвела до зростання конкуренції та конфліктів. Спрощуючи, субкультура пройшла три етапи розвинення: девіантність, спротив та розрізнення.

«В умовах ускладнення структури культурного простору (виникнення нових субкультур, розсіювання домінуючих культурних стратегій у віртуальному просторі культури) культура дозволяє стає засобом самоідентифікації індивіда, визначає не тільки його особисті пріоритети, але й належність до певних спільнот, в яких індивіди мають однакові інтереси та реалізують себе в певних формах дозвілєвої практики» [3, с 11].

Субкультури переймали продукти панівної культури та надають їм альтернативних якостей і значень. У цей період масова культура починає набуває сучасного значення, тобто становиться ринковою культурою, метою

якої є є задовільнення людських потреб. Вона була комерційно успішною та існувала на контрасті з «високою» культурою елітарного суспільства.

У 80-ті роки нічні клуби відкривалися практично у всіх містах світу, не оминув клубний рух та СРСР. Але тут, як завжди, була своя специфіка. Традиційно місцем відпочинку, танців та вечірок у радянському суспільстві були Палаці культури та Палаці молоді. Не варто, і говорити про різницю в атмосфері нічного клубу, освітленого міськими вогнями та радянського ДК з розбитим паркетом у танцювальному залі. Не дивно, що нічне, та й просто музичне та танцювальне життя СРСР незабаром почало шукати для себе клубні форми.

Перші нічні клуби були відносно елітарними, в них міг потрапити далеко не кожен. І призначалися вони для публіки, яка віддає перевагу рок або джазовій музиці. Рок-клуби були найбільш престижними і відомими радянськими клубами 80-х. Жива музика була саме тим, чого прагнула публіка, яка відвідувала радянські клуби. Цвяхом програми у цих закладах зазвичай служили живі концерти рок-груп.

На рейв-вечірках у пізні вісімдесяті та ранні дев'яності роки звучав хаус, ейсід хаус, транс, індастріал, драм-енд-бейс, електро, різновиди техно, рок, панк та готика. У перші роки виникнення цього поняття, рейвами називали гучні молодіжні вечірки, які проводилися зазвичай у клубах або будинках, чи інших приватних приміщеннях, на кшталт гаражів. Був і період 1980-х, коли рейви набували форми масштабних подій і навіть фестивалів з тисячами відвідувачів. Проте цей формат вечірок хоч і називали в той час «рейвами», по своїй суті вони ними не були. Як дослідниця рейв культури, я б означила подібні заходи швидше як вечірки та фестивалі електронної музики.

В 1980-90-х рейви відбувалися в основному у підпіллі або за секретними локаціями, про які повідомляли за короткий час до початку події. Про локацію повідомлялося через мобільні повідомлення, секретні листівки або закриті веб-сайти спільноти. Така секретність дозволяла уникнути різного роду

проблем, як от розгону поліції чи публічності події, а також перебувати на локації впродовж багатьох годин. Іншою стороною медалі такого підходу було спрощення нелегалізованого вживання алкоголю та психоактивних речовин, та окрім цього таємничість створювала атмосферу девіантності та відстороненості від соціального контролю. У 90-ті задля створення потрібного настою на локації, часто використовуються світлові шоу, запитом користувались неонові прикраси та декоративні елементи.

Перші рейви в Україні з'явилися в середині дев'яностих у Києві. На той момент основним носієм музичної продукції були вінілові платівки; реалізація музичної апаратури залишала бажати кращого, модельні перформанси чи відео-арт тільки почали з'являтися [6].

Клуб «Вечірня Одеса» є найстарішим нічним клубом міста, який від початку працював у будинку на Пушкінській, 59. У 1981 році його створило Одеське об'єднання молодіжних клубів за сприяння Жовтневого райкому комсомолу. Спочатку це було молодіжне кафе, яке з часом перетворили на дискотеку. На його відкриття навіть покликали справжню зірку тих часів — Юрія Антонова. Батьки багатьох діджеїв 1990-х та 2000-х проводили тут час. У 1986 року заклад отримав статус молодіжного госпрозрахункового об'єднання. Перший секретар обкому ЛКСМУ Сергій Гриневецький допомагав «Вечірній Одесі» та іншим ОМК спокійно вести свою діяльність без зайвих запитань з боку органів влади. У 90-ті роки «Вечірня Одеса» перейшла до ТОВ ХК АТ «ОМК», яке заснували учасники об'єднання Геннадій Чумак, Володимир Баймяшкін та Наталія Білоус. У народі «Вечірню Одесу» називали просто — «Вечьорка», через що клуб і вирішили перейменувати, використавши латинські літери. Так місце стало називатися Vecherka [22, с. 13].

Підводячи підсумок, автор зазначає, що перетворення питних, а також близьких до них закладів у локації для культурних подій та розваг пов'язане з певною репутацією заходів, що влаштовувалися та публіки, яка відвідувала

певний заклад. Грубо кажучи, якщо в Палацах культури виступали затверджені державним курсом митці, то ресторани та кабаки приймали у себе, в кращому випадку, неугодних сучасним критикам артистів.

ВИСНОВКИ

На підставі проведенного у магістерській роботі дослідження традиційного дозвілля питних закладів автор прийшов до наступних послідовних висновків:

1. У сфері вільного часу реалізують свої функції багато інститутів і організацій. Цих суб'єктів можна поділити на основних суб'єктів дозвільної діяльності, організаторів, професійно-творчий склад працівників мистецтва та ЗМІ, працівники та фахівці галузей виробництва товарів та продуктів культурного призначення, персонал установ культури, організації сфери сервісу, допоміжний персонал, представники влади та фінансувальники.

Питний заклад є підприємством, основною функцією якого є подача алкогольної продукції до вживання у приміщенні. Можна побачити, що по відношенню до динаміки питного закладу, суб'єктів дозвіллевого простору можливо умовно поділити на зовнішніх та внутрішніх. До внутрішніх будуть відноситись відвідувачі (воєнні, робочий клас), проститутки, музиканти, полові, офіціанти. До зовнішніх — державні установи та церков. Шинкар буде чимось проміжним — середнім ланцюгом, який поєднує середовище питного

закладу з іншим світом.

Характер відношення суб'єктів один до одного на міждержавному рівні на прикладі держав-монополістів чітко демонструє всеосяжний характер наслідків, які призвели до глобальної горілкової війни, у яку не тільки були втягнуті усі інші суб'єкти, але й виникли нові позазаконні елементи — контрабандисти.

2. У випадку аномічних трансформацій, можна побачити наступні прикмети соціальних змін: суттєве зростання різних форм девіантної поведінки, високий ступінь песимізму, цинізму, недовіри до політичних інститутів. деформації цінностей на індивідуальному та колективному рівнях. За несприятливих умов, завдяки алкоголю як складовій проведення вільного часу у питних закладах пасивне дозвілля переходить у девіантну форму.

3. Свята та трансформація традицій може відбуватися штучно через активну державну політику. Початок святкування на Лівобережжі у XVIII свят, пов'язаного з царської сім'єю означав визнання значимості та прийняття її влади. У випадку радянських свят, впровадження нової державної ідеології потребувало спершу створення певного вакууму. Для цього народно-християнські свята змінювались професійними та політичними. Трактування свого розуміння революційних подій масам через святкові ритуали дозволяли вплинути на колективне мислення та ефективно реалізувати держпропаганду.

4. Найефективніша боротьба з пияцтвом відбувалася при поєднанні юридичних санкцій та стимулюванні духовного розвитку людини. Складність законодавчого стримування пияцтва полягає у поповненні казни грошима від реалізації алкогольної продукції, яка складає занадто велику частку, щоб держава могла нею знехтувати.

5. Дозвілля у питного закладу має синкретичний характер: в залежності від колектива або окремої особи, яка проводить там час, можуть бути присутніми професійні звичаї та прикмети, риси корпоративної культури, елементи родинного застілля, трапезної бесіди, братчини тощо.

6. Протягом XVIII-XX ст. локація питних закладів відображала клієнтуру та розважаючих її артистів. Проте, мова йдеться не про деградацію мистецтва — фактично артисти, що виступали в подібних закладах, були антагоністами митців великої сцени, дзеркальним відображенням елітарності певного проміжку часу. Найяскравіше це можна побачити на прикладі кабаре, вистави якого намагалися орієнтуватися на масового відвідувача.

7. Після 40-х років почали виникати зародки субкультур, розквіт яких прийшовся в Україні на 60-70 роки минулого століття. Разом з тим виникає новий підпільний культурний пласт, який брав плоди масової (естрадної) та елітарної культури та переробляв її під свою потреби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 фактів про брудний бік старого Києва. Веб-сайт. WAS — Журнал історій, що вражають. URL: <https://was.media/2019-02-15-10-faktiv-pro-temnij-bik-starogo-kiieva/> (дата звернення 08.12.2023)
2. Алкоголь на Поділлі. Газета «Подільнин». веб-сайт. URL: <https://podolyanin.com.ua/history/7983/> (дата звернення 08.12.2023)
3. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 285 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови: веб-сайт. Електронна Бібліотека «Україніка». URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> (дата звернення 08.12.2023)
5. Возна З. Українці та євреї у спільній історії на землях Уманщини. Львів: Електронна версія,, 2019-2020 рр, 71 с. URL: https://reherit.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Uman_multiculture_Zoya-Vozna.pdf (дата звернення 08.12.2023)
6. Волощук В. У. Київ заради андеграунду: іноземці про те, як полюбили київські вечірки та рейви. *DTF Magazine*. 2019. .URL:

<https://donttakefake.com/v-kiev-radi-andegraunda-inostrantsy-o-tom-kak-polyubili-kievskie-vecherinki-i-rejvy>

7. Головне-аламу. Українська: *Корчма в Новому Милятині на початку ХХ ст.* веб-сайт. URL: <https://www.alamy.com/xx-between-1900-and-1926-unknown-71-milatyn-nowy-gospoda-image189297326.html> (дата звернення 19.12.2023)
8. Горох. *Онлайн-бібліотека:* веб-сайт. URL: <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення 08.12.2023)
9. Денисов, С. Деякі кримінологічні аспекти теорії аномії. *Conferința «Omul, criminologia, știința»*. Ediția a 2-a, Chișinău, Moldova, 24 martie 2023. С. 284-288.
10. Думасенко С. А. Театри мініатюр та кабаре в театральній критичній думці початку ХХ ст. *Культура України. Збірник наукових праць*. Вип. 32. С.215-222.
11. Історична правда. Антиалкогольна діяльність ОУН та УПА: веб-сайт. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/5e16ee0f377ef/> (дата звернення 08.12.2023)
12. Кальян С. Єврейський кагал як орган громадського управління на українських землях та його політична діяльність у ХІХ ст. *Держава і право: Зб. науков. Праць*. 2012. №1- № 2 (56). С. 556.
13. Киридон, А. М., Кузнець, Т. В. Повсякденність Православного Духовенства (1920–1930-ті рр.): *теоретико-методологічні зауваги. Сторінки історії*, 2022. Original work published 12, С. 3.
14. Короткий словничок омонімів. веб-сайт. URL: <https://www.miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/5-klas/leksikologiiia-40143/omonimi-rozriznennia-omonimiv-i-bagatoznachnikh-sliv-slovnik-omonimiv-40157/re-9a774917-deca-4e75-9d30-7c7fc8e2547f>

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2016. Вип. 3. С. 3-11.

24. Мачуліна І. І. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія вільного часу та дозвілля» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 054 «Соціологія» за освітньо-професійною програмою «Соціологія». Кам'янське: ДДТУ, 2017. 268 с.
25. Мовчан О. Громадське харчування робітників УРСР у 1930-ті рр. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*: Міжвід. зб. наук. пр. 2011. Вип. 20. С. 211-238.
26. Монолатій І. Українсько-єврейські дискурси, Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016. 323 с.
27. Перерва В. Стосунки приходського духовенства з єврейськими шинкарями у Київській єпархії в кінці XVIII–XIX столітті. В. Перерва. *Етнічна історія народів Європи.* 2001. Вип. 8. С. 37–41.
28. Пивоваренко О. Російські впливи на застільні практики козацьких еліт першої половини XVIII ст. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць.* 2018 Вип. 54. С. 66-71.
29. Професія - офіціант. Цікаві факти. веб-сайт. Fidel. URL: <https://fd-store.com/professyia-ofytsyant.-ynteresnye-fakty>. (дата звернення 19.12.2023)
30. Ростовський В.С., Шамям С.М. Барна справа навч. посіб. Вид 2-ге Київ, 2011. 400 с.
31. Серцевина. *Що і коли пили українські козаки.* веб-сайт. URL: <https://theheartofwine.com/shcho-i-koly-pyly-ukrainski-kozaky/> (дата звернення 08.12.2023)
32. Словник української мови. *Академічний тлумачний словник (1970—1980)*: веб-сайт. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення 08.12.2023)

- 33.Словник.ua. *Портал української мови та культури*: веб-сайт. URL: <https://slovnuk.ua/index.php> (дата звернення 08.12.2023)
- 34.Степник З. Внутрішня торгівля спиртними напоями в Наддніпрянській Україні і транспортне забезпечення її розвитку (друга половина XIX – початок XX ст.) *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Тернопіль: [ТНПУ], 2016. Вип. 1, ч. 4. С. 42–46.
- 35.Стафійчук В. І. Рекреалогія: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 428 с.
- 36.Тарапон О.А. Державні свята в Україні 1920–1930-х рр. як засіб формування радянських політичних цінностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 15. С. 96–102.
- 37.Український тиждень. *Шинок і шинкарство на Шинковій*. веб-сайт. URL: <https://tyzhden.ua/shynok-i-shynkarstvo-na-shynkovij/> (дата звернення 08.12.2023)
- 38.Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя: Колективна монографія / Інститут історії України НАН України, 2012. 786 с.
- 39.Швидкий В. Місто vs село: подібне та особливе в деяких асоціальних проявах, настроях в Україні 1940–1960-х рр. *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*. 2014. Вип. 19. С. 86-113.
- 40.Юрій М.Ф. Соціологія культури: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2006. 302 с.
- 41.Ancient World 3D. *Taberna* веб-сайт. URL:<https://exhibits.ulib.iupui.edu/aw3d/taberna> (дата звернення 08.12.2023)
- 42.Bauman Z. *Liquid Modernit*. UK: Polity Press, 200. 232 с
43. Baranowski B. *Polska karczma. Restauracja. Kawiarnia* , Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo. Wrocław 1979. 258 с.;

44. FIEL. *ALCOHOL: Soviet Anti-Alcohol Poster*: веб-сайт. URL: <https://fuel-design.com/publishing/beer/> (дата звернення: 18.12.2023)
45. Guyau J.-M.. *Esquisse D'une Morale Sans Obligation Ni Sanction*. Paris: F. Alcan, 1913 270 с.
46. Niewiński A. *Alkohol w wojsku i na wojnie : z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*. Oświęcim : Napoleon V, 2018. 387 с
47. The Atlantic. *How Alcohol Conquered Russia*: веб-сайт. URL: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/09/how-alcohol-conquered-russia/279965/> (дата звернення: 15.12.2023)
48. The Retreat. *Drinking establishments – definitions*: веб-сайт. URL: <https://www.theretreat.pub/about/the-history-of-the-retreat/drinking-establishment-definitions/> (дата звернення: 08.12.2023);